

ERESZTÉNY MAGVETŐ

ALBERT VÁRI IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Benczédi Pál</i> : Vallásunk forrása.....	237
Jóltevők emlékünnepe az I. G. Duca-i főgimnáziumban 1935. november 3-án.	242
<i>Dr. Fekete Gyula</i> : Elnöki megnyitó.	242
<i>Dr. Szolga Ferenc</i> : Raffaj Domokosné emlékezete.	245
<i>Siménfalvi Sándor</i> : Kegelet szava. (Vers.)	251
<i>Boros Jenő</i> : Bezáró szók jóltevőink emlékünnepén.	253
<i>Dr. Boros György, Vári Albert</i> : Üdvözetek.	255
Pályázati hirdetés.	256
<i>Simén Dániel</i> : A meggyónás pszichológiai értéke.....	257
<i>Lőrinczy Géza</i> : „Erdélyi csillagok“.....	263
<i>Pálffy Márton</i> : Öreglegény-dal. (Vers.)	269
<i>Biás István</i> : Egyháztörténelmi adatok.....	270
Irodalom	272
Különfélék	279

VII. ÉVF.

1 9 3 5.

6. FÜZET.

Tipografie „Orient“ Cluj Str. Iuliu Maniu 8.

Cenzurat

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Vallásunk forrása.

Vallásunk eredetét nem találhatjuk meg másképpen, hogyha vissza nem megyünk az evangéliumok tiszta forrásához, s különösen pedig a Názárethi Jézus tanításához és magasztos pályafutásához. Minden vallásfelekezet azt mondja ugyan, hogy az evangélium az alapja s ez többé-kevésbé áll mindenikre is, de az unitárius vallásra nézve *legnagyobb mértékben áll* ez. Az evangéliumokat és apostoli leveleket nem egy kéz írta és nem egy elme diktálta. Az ujszövetségi iratoknak közös vonása, hogy az egy Istenben való mély és igaz hitet hirdeti mindenkor. Minden sorából az Istenbe vetett bizalom, mély vallásosság sugárzik ki, amely mindenkor a vallásos élet legfőbb forrása és zsinórmértéke lesz, a míg a világ áll és ember lesz ezen a földön. Az evangéliumokban tehát a vallásos életre vonatkozó eleddig legtökéletesebb kinyilatkoztatás található, s e kinyilatkoztatás legfőbb fénypontja Jézus ragyogó személyisége. Mint az égen a fénylő csillag a keleti bölcseket elvezette a bethlehemi jászolbölcshöz, Jézus személyisége is, mint valami csodálatos égi fényesség, megmutatja a ma embere számára is a lélek nagy birodalmát s vezérül, utmutatóul és lelkesítőül szolgál az élet nagy értékeinek, a lét nagy kérdéseinek megismerésében. A midőn tehát szent vallásunk eredetét vizsgáljuk, Jézus személyiségét, tehát: életét, jellemét, vallását kell megvizsgáljunk.

Jézus életének története nem teljesen ismeretes. Születését megható, magával ragadó legenda írja le. E leírás szerint az ég a nyomorult, tudatlan és bűnös földdel összeköttetést keres, hogy a menyország magasztos világa ide lenn is megvalósítható legyen. Tizenkétéves korában a templomban föltünést kelt az írásokban

való jártasságával s aztán eltűnik a kutató szemei elől, hogy harminc éves korában mint próféta lépjen fel. Fel kell tegyük, hogy ez alatt az idő alatt lelke kiképzésére mindent megtett. Az evangéliumi leírásokból az látszik, hogy kitűnően ismerte az írásokat. Igaz, hogy nagy szerencsétlenségünkre Jézus egyetlen sort sem hagyott hátra a mi számunkra; tanításait, profeciáit mások foglalták írásba, olyanok, akik rajongtak érte, de nem mindenkor értették meg teljesen. Emlékezzünk rá, hogy a tanítványai, akik minden nap hallgatták tanításait, egy alkalommal arról vitatkoztak, hogy vajjon a mennyeknek országában ki lesz az első? Mennyire félreértették hát Jézust azok is, akik minden nap hallgatták! Ugy képzelték el, hogy a mennyeknek országa, a lélek birodalmának országa is olyan, mint a földi társadalmi élet, hol egyik káplár, szakaszvezető, másik harmadik őrmester s így tovább, egészen a tábornokig. Jézust az ő kora nem értette meg, sőt ellenkezőleg keresztre feszítette. A nagyoknak gyakori sorsa ez. Ugyanez a sors érte a nagy görög bölcset: Sokratest is, aki a méregpoharat kellett, hogy kiigya, akinek tanításait szintén a tanítványai jegyezték fel, mert ő maga szintén egyetlen mondatot sem hagyott hátra írásban.

Jézusról oly sokat beszélnek s még sem ismerik úgy, ahogy kellene. Egész könyvtárra megy a róla szóló életrajzoknak a száma s költői, bölceleti munka pedig megszámlálhatlan. Egyik egy, a másik más szempontból állítja elénk. Olvasunk olyan csodabogarat is róla, sajnos, még pedig magyar nyelven: „*hogy mindenképpen közepes ember volt.*“ Ugyancsak ilyen forma véleményt kockáztat meg róla egy modern francia egyházi író Loisy. Egy nagy istentelen német bölc (Nietsche), akire ma is igen sokan hallgatnak, Jézusnak nagyságát teljes mértékben felfogta, de helytelenítette életfelfogását, mert szerinte az ember célja nem a szolgálat, hanem a hatalom, nem embertársain való segítség, hanem embertársai fölött való uralom. Volt olyan nézet is, amely történeti lételet is kétségbe vonta. Ezekkel a szélsőséges gondolatokkal szemben a bibliai irodalom mégis határozottan megállapította a történeti Jézus valódi alakját és tanításait s ezzel az eszmék tisztázására óriási hatást gyakorolt. Igen, mert a különböző nézetek és felfogások keresztútján Jézus igazi arca áll előttünk s ebből végtelen sok áldás száll reánk. Lássuk tehát az alábbiakban Jézus tanításainak lényegét.

Ha Jézus tanításaiban valaki nagy elméleteket keres, nagyon

csalódik. Ő nem elméleteket állított fel az Istenről s az emberről, hanem Istent mindenkor a szívében hordozta s embertársainak ügye sohasem hagyta hidegen vagy közömbösen. Istenhez való ragaszkodása nem a bűnös ember reszkető félelmén alapult, hanem a tiszta lelkű fiúnak az atyához való ragaszkodásán. Ez a különbség pl. Essaiás és Jézus között. Essaiás megremeg az isteni szentség megjelenésén s csaknem a földre roskad a látomás sulya alatt, Jézus pedig boldognak, átszellemültnek, fölmagasztosultnak látszik, midőn az isteni megjelenik a lelkében. Ő mondotta és e mondást teljesen át is érezte: Boldogok a tisztaszívűek. Ugyancsak ezt a gondolatot fejezte ki egy nagy görög bölc: Plátó is, midőn azt mondotta: „Ahhoz, hogy az Istent meglásd, nem kell egyéb, mint tiszta szív és halál.” Jézusnak oly tiszta szive volt, hogy az isteniuságot a maga teljességében átérezte s ezért kezdte így az imádságot: „Mi atyánk.” Ezért mondotta el teljes joggal, anélkül, hogy arra számított volna, hogy abból a teológusok idővel egyebet fognak következtetni: „Én és az atya egyek vagyunk.” Igazi boldog, áldott élet csak azon az alapon képzelhető el. Olyan ember azonban, aki a Jézuséhoz hasonló tiszta szívvvel bírna, akinek oly törhetetlen hite volna, mint neki, aki az istenit annyira megtudta volna valósítani az életében, földön járó emberek között más nincsen, vagy ha talán volna, még eddig nem sikerült megismerni. Jézus maga is jól ismerte azt a szomorú körülményt, hogy az emberi lelkeket mennyi sulyos teher nyomja. Ezek számára megmutatta a könyörülő, kegyelmes Istent, aki a megtérőt szeretettel fogadja, a bűbánatot sulyos terhe alatt roskadozót fölemeli; az elvesztett életnek megadja a lehetőséget, hogy ujjaszülessék. Miként az életerős fa a letört galyakat minden tavasszal ujakkal pótolja: az emberi lélek a bűnbánatot és őszinte megjavítás után ismét visszajuthat a mennyei atya kebelébe. Az Istenszeretet mellett megjelenik a bűnös ember számára az isteni kegyelem. Ebben van Jézus tanításainak két legjellegzetesebb pontja. Azonban az újtestamentum olvasói közül sokan elfeledkeznek egy nagyon fontos körülményről. Istennek csak jóságát, kegyelmét és irgalmasságát látják, s minthogy Jézus ezeket hangsúlyozta ki, nem sokat gondolnak arra, hogy Isten igazságos is. Körülbelül ezt a felfogást tükrözi vissza egy elfeledett német költőnek (Heine) eme mondása: „Az Isten megbocsát, mert neki úgy is az a foglalkozása.” Ez a gunyos megjegyzés sok isten-

telen lélek titkos gondolatát fejezi ki. Pedig milyen nagy tévedés. A bünbocsánat, az ujjászületés, az isteni kegyelem csak azoknak lehet osztályrészük, akik azokat igazán keresik, igazán vágyódnak utánna. Lehet, hogy a gyarló, vétkes ember a maga erejéből már nem méltó a menyország kincsének birtokára, de ha van akarata az új élet megkezdésére, ha eltudja mondani igazi, őszinte szívvel: „Vétkeztem Atyám ellened, fogadj be a te cselédeid közé“: az atya mindig kész a bocsánatra, az isteni kegyelem mindig várakozik azokra, akik elesettségből a jó utra akarnak térni. Akik azonban a bünből nem tudnak, nem akarnak megszabadulni: azokról az ujszövetség is nagyon szomoruan nyilatkozik. Az isteni igazságnak is érvényesülnie kell. Ezekről szól az ujszövetség, mikor arról a helyről beszél, ahol léssen sirás, rivás és a fogaknak csikorgatása. Mi erről a szomorú helyről, az elkárhozás helyéről nem sokat beszélünk, de tisztán fölületesség, ha teljesen figyelmen kívül hagyjuk.

Jézus életének és tanításainak nagy célja az volt, hogy azt a boldogító, fölemelő hitet, amelyet lelkében hordott embertársai lelkében is fölébressze. Szentül meg volt győződve, hogy minden ember ilyen áldott, fölemelő hittel van megáldva, de az emberi gyarló körülmények, a test külön vágyai és törekvései nem engedik annak érvényesülését. A lélek minden emberben jóra indul, de utközben eltér eredeti utjából, nem tudja maga magát megélni. Ilyenkor a tudatlanság sötét fátyola, a szenvedélyek, indulatok fergetege rabságába ejti a lelket s eltér eredeti hivatásától. A mely lélek ellentud állani a rabságnak (Jézus is ellentállott, amint a kísértőről szóló példázatban látjuk), az szabad. Ilyen tökéletesen szabad lélek a Jézusé. Mert szabadság, e szent fogalom, nem azt jelenti, hogy az ember akármilyen céltalan összevisszaságot cselekedjék, hanem azt, hogy önmaga eszményének megvalósulása legyen. Az ember azt, ami őt emberré teszi: a lelket Istentől nyerte. Ez az embernek igazi jelleme, ez adja meg azt, amit egy újabb, de teljesen használatba jött szóval: személyiségnek nevezünk. Ez a bennünk levő isteni lélek a maga megvalósulására, az ő életére törekszik. A lélek célja: megvalósulás a szépségben, jóságban, igazságban és tökéletességben. Ahogy Jézus mondotta: „legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes.“ Ez az isteni lélek minden emberben működik. Ha célja felé haladhat, boldogságot okoz, ha céljában akadályozva van, boldogtalanság az eredménye a kinzó lelkiismereti furdalás elma-

radhatatlan panasza miatt. Jézus teljesen szabad volt, mert ő legyőzte mind a három kísértést, amely megtámadta volt. Szabadnak lenni tehát — a szó helyes értelmét használva — annyi, mint *a lélek szerint élni*. Minthogy a lelkek lelke Isten, régebben ezt így mondták: Isten rendelése szerint élni. Jézus maga sohasem használta ezt a szót: Isten rendelése, hanem ezt: Isten akarata. Én úgy látom, hogy a szabadság szó felel meg legteljesebben célunknak. Azonban nem a forma, nem a szó a fontos, hanem az igazán szabad lelki élet, mint ahogy Jézus az ő példájával be is mutatta.

Az eddigiekből világosan látszik, hogy Jézus vallásának legfőbb tételei Isten és szabadság. Aki azonban ennyivel megelégednék, nem tudná megérteni Jézust és nem tudná megmagyarázni a világ célját. Jézus azt mondta, hogy Isten nem a halottaknak, hanem az élőknek Istene. Az Istennek gondviselő, atyai felfogásából önként következik, hogy lenni kell egy jobb, egy magasabb világnak az emberi lélek számára. Az a sok eszmény, amely lelkünkben van, nem valósulhat meg másképpen, csak a lélek örök életében. Ha halhatatlanság nincsen, akkor előbb-utóbb le kellene mondanunk a vallás más tárgyairól is. Jézus életének az adta meg mindenkor a vigasztaló, serkentő erőt, hogy hitt Istenben, hitt a lélek halhatatlanságában s még a keresztfán sem esett kétségbe, mert tudta, hogy csak testi életének van vége; érezte mindenkor, hogy lelkének eszményei örök életűek.

Jézus vallása tehát e három tételben foglalható össze: Isten, szabadság és halhatatlanság. E három nagy eszmény szerint élt és cselekedett. E három eszmény tette, hogy minden körülmények között eleget tudott tenni ama magasztos elhivatásnak, amellyel a mennyei atya megbizta. Ez a mélységes mély hit segítette meg arra, hogy otthon a családban engedelmes, jó gyermek volt, embertársaival pedig együtt érző jóbarát; a tudatlanoknak tanítója, a szenvedőknek vigasztalója, a bűnösöknek pedig jó utra terelője volt s a mi mindezeknél sokkalta nagyobb, eltűrt, elviselt minden bánatmat, ami ellenségei részéről találta s még ellenségeiért is imádkozott. Amilyen nagy volt a hite, éppen olyan fönséges az élete. Az élet és vallás, a cselekedet és hit mindenben fedte egymást Jézus életében s éppen ezért tartják ezt tökéletes vallásnak.

Minden igazi vallásos lélek erőt és lelkesedést talál a Jézus vallásában és életében s az ő magasztos személyisége és tanítása az emberiség számára mindenkor az élet, az ut és az igazság lesznek.

Benczédi Pál.

Jóltevők emlékűnepe az I. G. Duca-i főgimnáziumban 1935. november 3-án.

I. Elnöki megnyitó.

Mondotta: **Dr. Fekete Gyula**, f. ü. gondnok.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség, kedves ifjuság!

A mult idők emlékei rajzanak körülöttem s arra igyekszem, hogy összehasonlítást tegyek azok és a ma sivár válsága között. Több mint harminc esztendő emlékei fűznek e helyhez, amikor még a béke örökös angyala irányította az emberek életét, ma pedig a teljes bizonytalanság uralkodik mindenütt. Pedig közel husz esztendeje annak, hogy a világháboru szörnyüségai befejezést nyertek és kezdetét vette a lelkek békéjének kimunkálása. Ezalatt a hosszú idő alatt az emberiség vezetői, politikusok, tudósok mind arra törekedtek, hogy az emberiség felkavart idegrendszerét megnyugtassák, de sajnos, munkájukat még siker nem koronázta, s az ember a teljes bizonytalanság utvesztőjében bolyong.

Alig hogy elnémult a fegyverek zaja s látszólag a békés munka alkotásai vonták magukra a figyelmet, ismét eldőrdültek a fegyverek s az egész világ ideges aggodalommal nézi azt. Arra gondolunk, hogy ez vajjon nem egy újabb tűzcsóva-e, ami lángralobbantja az egész világot?

Erre pedig nekünk szükségünk nincsen. Lelki pihenésre vágyó-dunk. S ebben a gondolatban nem tehetünk egyebet, mint hogy a multhoz folyamodunk erőt, kitartást szerezni a napi küzdelemhez.

Ugy érzem, mintha ezer csillagfény gyulna ki felettem s ezeknek tüzes sugara mellett fellobognak azok a fáklyák, melyek évszázadok történelmét elevenítik meg. Ezek a csillagok aztán ide közénk hullanak és megelevenednek, hogy azoknak mindenike a történelem tanulságait, a kultúra, hit és emberszeretet szent eszméjét hirdesse az utódoknak.

A történelem tanulságai szerint az emberiség előhaladásának

két irányát különböztetjük meg: Egyik a testi erő, vitézség volt, a másik pedig a tudomány fejlesztése, hit és emberszeretet. Bár a nemzetek életében a hadiszerecsé és vitézség sokszor párosult a tudomány előhaladásával, mégis nekünk értékesebb mindig az volt, ami a szellemi erőket gyarapította. Hiszen a háboru soha sem volt egyéb, mint a szenvedések és beláthatatlan csapások sorozata; a tudomány, népi és faji hagyományok fenntartása és előbbrevitele pedig a hit, emberszeretet és általános jólét győzedelmes eredményét jelentették.

Ennek a földnek hagyományai mindig többrebecsülték a tudás fejejét a harci eszközöknél s a kultúra haladása képezte legelső feladatát. Itt ezen a földön született meg a gondolatszabadság világraszóló nagy eszméje. Itt, amikor még az egész világon a vallási türelmetlenség uralkodott, törvénybe volt iktatva a vallás szabad gyakorlatának joga mindenki részére, s kimondatott, hogy a „Hit Isten ajándéka.“ Itt nem volt faj- és felekezeti türelmetlenség és mindenki a békés fejlődő életét élhette adott viszonyai között. Erdély aranykora a fajok együttes és közös életét jelentette, ahol a „Trium partium generium“ tagjai közösen kormányozták a maguk kicsiny országát.

Gyujtsuk meg tehát az emlékezés fáklyáját és legelőször zárandokoljunk el gondolatban a dévai vár sötét börtönéhez, hol a mi legnagyobb jóltevőnk Dávid Ferenc hamvai porladoznak s hajtjuk meg előtte az emlékezés és hála lobogóját. Ő életét áldozta fel hitéért és megnyitotta azoknak a végtelen sorozatát, akik hitükért, egyházukért áldozatos munkát végeztek. Majd tegyük egy körutat Erdély bércei, völgyei vidékein s látni fogjuk, hogy meg-elevenednek a bemohosodott sírhalmok és beszélni fognak csodálatos történeteket a múltól s azokról az egyénekről, kik raggyá és erőssé tették kicsiny egyházunkat. Nem messze Augusztinovics Pál sírja mesél, majd Orbán Balázs hamvai intő figyelmeztetést küldenek felénk, tovább Berde Mózsai, Derzsi János nagy alakjai fogják mutatni az irányt a továbbhaladásra egyház- és fajszeretetre. Megcsendülnek Kriza vadrózsáinak csodás melodiái, oktatóan biztatnak Brassai Sámuel tanításai s Ferencz József hitben erősítő szavai, és rajtuk kívül sok más emlék vesz körül tanítani és biztatni.

Ezeknek a nagy egyéneknek nevei arany betűkkel vannak beírva egyházunk történelmébe, hiszen irányt adtak szellemi kincseik-

fel a tudományban való haladásra, anyagi áldozataikkal pedig lehetővé tették azt, hogy egyházunk, annak intézményei fejlődni és izmosodni tudtak.

De az idők viszontagságos kereke úgy fordult, hogy egyházunk hajdan erős oszlopai az anyagi terhek súlya alatt meginogtak és már-már az összeomlás fenyeget, s így szükség van ismét új jóltevőkre, áldozatos lelkekre. Legyünk testvéreim új Derzsi Jánosok, Berde Mózsák, hogy az iskola, a templom, a hitbeli munka éljen és tovább fejlődjön.

Megemlékezni azokról, akik a mi sziveinkhez legközelebb állanak, nemcsak kötelesség, hanem gyönyörűség is. Gyönyörű lelki élmény nekem a mai nap, mikor kiönthetem lelkem érzelmeit azok iránt, akik megteremtették s szellemi s anyagi kincseikkel fenntartották egyházunkat s annak intézményeit. A hála szavai hagyják el mindnyájunk ajkait nemcsak az elhunyt, hanem az élő jóltevőkkel szemben is, akik között első helyet érdemelnek azok, akik szellemi kincseiket árasztják a jövő nemzedékre. Nehéz és küzdelmes az ők munkája s talán elismerés sem kíséri azt, de tudom, lelkük boldog, hogy feladatuknak eleget tehetnek.

Hirdetni az Isten igéjét, tanítani az ifjúságot a legszentebb feladat. Bár a küzdelmek sorozata kíséri életünket és nehézségek vesznek körül, mégis bizunk az ősi hagyományok és az elődöktől kapott szent örökségek erejében s abban, hogy a jövő és élő nemzedék magába szíva azok tanításait, el fognak jönni ide, hogy áldozatos munkájában virulni és fejlődni segítsék egyházunkat, annak intézményeit, s a tudományt.

Legyetek kitartók testvéreim a munkában és bátrak a küzdelemben. Ti pedig kedves ifju testvéreim, szívjátok magatokba a múlt tanításait, emlékeit, a jelen oktatását, hogy a hitben erősek, a tudományban felkészültek, a küzdelemben kitartók lehessetek.

Tartsátok kötelességeteknek tisztelni a múlt és a nagyok emlékeit, akik érettetek, érettünk áldoztak, küzdöttek, szenvedtek s ha kellett, mártírhalált is haltak. A tudomány nemesít, a hit erősít, a szeretet pedig boldogít.

Ne feledjétek azonban Jézus intelmeit se, ki azzal bucsuzott tanítványaitól: „Arról ismernek meg, hogy tanítványaim vagytok, hogy szeretitek egymást.”

II. Raffaj Domokosné emlékezete.¹

(1846—1920.)

Felolvasta: **Dr. Szolga Ferenc.**

Egy nemzet ereje nem a népesség számában, nem a hadsereg nagyságában, nem az ágyuk acélcsővében, hanem *kultúrájában* van. A kultúra termeli ki az értelmi és erkölcsi erőt: a *tudományt és szeretetet*, melyek mint a halhatatlanság tényezői — *örökéletűek*.

Azok, akik akár szellemi erejükkel, akár anyagi áldozatukkal a kultúra előbbrevitelének szolgálatában állottak — az *emberiség jóltevői*, mert életük világító sugár, mely a jövő homályát földeríti.

Intezetünknek is vannak jóltevői. Azoknak száma különösen az utóbbi években örvendetesen megszorodott. Ezek közül kiragadom ez ünnepélyes alkalommal a legnagyobbat: *özv. Raffaj Domokosné szül. torboszlói Bereczky Pólit*, s róla emlékezve — Őt — a mai kor ifjusága előtt úgy igyekezem bemutatni, mint ki életében anyagi jólétre, külső tökélyre vezető törekvéseknek szolgált, csak azért, hogy halála után a belső tökélyt, az erkölcsi és szellemi magasabb műveltséget: *az eszményt, a kultúrát* szolgálja.

Vissza kell szállnunk a múltba, hogy megtaláljuk hitünket a jövőben. Zarándokoljunk vissza tehát a múltba, s szenteljünk ma egy órát a legnagyobb *jóltevőnek*, csak egy szivdobogásnyi időt a legértékesebb és legragyogóbb gondolatnak, mely az Ő lelkéből élte alkonyán kirobbant, de ne muljék el ez a nap anélkül, hogy Ő rá ne gondoljunk, lelkünk melegének egy részét az Ő emlékezetének ne szenteljük.

Raffaj Domokosné jómódu, kálvinista székelynemesi családból született 1846-ban. Torboszlói *Bereczky Ferenc* és Angyalosi *Forró Mária* voltak szülei.

Édes atya az 1848—49-iki magyar szabadságharc leveretése után Székelyszentmihály táján nemzetiségi vérengzések áldozata lett.

A törsgyökeres kálvinista család leányának élete 1867-ben kapcsolódott bele az unitárius egyház történetébe, amikor — családjá ellenzése dacára — *Raffaj Domokos* unitárius pap nejévé lett.

---

¹ Felolvastatott a I. C. Duca-i unitárius főgimnáziumi „jóltevők emlékűnnepe” 1935. november hó 3-án.

Mint tiszteletes asszony és esperesné 40 éven keresztül lelkes irányítója vol: *Ujszékely* község asszonyainak és leányainak a házi szövöiparban. Szövöipari tevékenységét annak idején érdemek és elismerő oklevelek méltányolták, az 1884. évi *Pesti Hirlap* egyik tárcarovatában *Jakab Elek* irt lelkes és magasztaló sorokat róla.

A gondviselés három gyermekkel ajándékozta meg. Kisebbik leányát, *Ágnest* 14 éves korában elveszítette. Idősebbik leánya, a buzgó és tevékeny lelkü *Irma* is szerencsétlen körülmények között korán elhunyt. 1910-ben elveszítette férjét is.

Özvegysége éveire I. C. Ducá-ra az ősi Berezcky házba vonult vissza. Itt éledélt az unitárius teológia akadémiát végzett s külföldet is megjárt *Károly* fiával a világháboru kitöréséig; majd, mikor a háborus viszonyok között Ő is fiu nélkül maradt, — még az eddigénél is szomorubb özvegységben — behatóan tanulmányozta a Berezcky-család multját s lelkében ujra átélte azon behatásokat, melyek később nagy elhatározása megvalósítására ösztönözték.

A Berezcky-család multjában s abban a környezetben, melyben élt, — mindig nemes példáit találta az *áldozatkészségnek*.

Városfalvi Bedő Sándor 1839-ben nőül vette *Berezcky Máriát*, kinek halála után 1875-ben: *Berezcky Mária* neve alatt 300 forintos alapítványt tett gimnáziumunkhoz. 1877-ben másodsor nő-sülvén, nőül vette első felesége unokahugát, a vértanu halált halt martonosi Gállfy Mihály özvegyét: *Berezcky Karolinát*, kinek neve alatt még halála előtt, 1885-ben 1000 forintos alapítványt tett gimnáziumunkhoz.

Két nagynénjének nevéen szereplő gimnáziumi alapítványok megérlelték lelkében a nemes gondolatot, — maradandó emléket állítani az unitárius kultúra oltalmára.

Ujszékelyen, — férje testvéreinek: *Raffaj Károlynak*, egykori nagy alapítványozónknak éber figyelemmel kísérte egész életét és munkakörét. Láttá, — hogy gyűjt és áldoz; iskolákat, tanítókat, szegényeket, árvákat segít s minden szent és jó ügy, kulturális mozgalom benne pártolóra talál. Sógorának élete és cselekedete elhatározó lépésre készítette.

Férje *Raffaj Domokos* 1905. szeptember 27-én 40 éves lelkési jubileuma alkalmából 200 koronás alapítványt tett gimnáziumunkhoz, ujszékelyi illetőségü, unitárius vallásu fiunak évvégi jutalmazására. Férjének e nemes ténykedése cselekedetre sarkalta.

Jóltevők emlékünnepe az I. G. Duca-i főgimnáziumban.

1919-ben főgimnáziumunkhoz három alapítványt tett. Torboszlói özv. *Bereczky Ferencné* angyalosi *Forró Mária*, édes anyja nevéen 1000 koronát, *Raffaj Ágnes* és *Raffaj Irma* leányai nevéen 500—500 koronát. Az utóbbi két alapítványt egy hónap mulva 500—500 koronáva! 1000—1000 koronára egészítette ki.

Ez idő tájban szoros érintkezést tartott fenn a vele szemben lakó Dr. Elekes Dénes iskolai felügyelő gondnok urral. E két léleknek egymásra hatásából született meg a nagy elhatározás, — az a gondnok ur által szerkesztett közhasznú és áldásos *végrendelet*, melyben özv. *Raffaj Domokosné* vagyona általános örökösévé a I. G. Duca-i unitárius főgimnáziumot tette, fenntartva a haszonélvezetet *Károly* fia számára, — kinek életben léte akkor még kétséges volt.

Alig, — hogy rárakta lelke minden kincsét az unitárius kultúra oltárára, — betegeskedni kezdett. Betegségéből, — a buzgó ápolás dacára, — melyben a gimnázium egyik tanárának neje: *Derzsy Zoltánné* mindvégig részesítette, nem épült fel többé. 1920 december 31-én kiszenvedett. Főgimnázium igazgatósága kívánsága szerint édes anyja mellé, a timafalvi köztemetőbe helyezte örök nyugalomra. Sirhantja fölé diszes emlékkövet állíttatott s a főgimnázium küldöttsége és ifjúsága minden évben néma hódolattal áldoz ott emlékének.

* * *

Főgimnázium igazgatósága és az E. K. Tanács az elhunyt iránt érzett hálás kegyelettel veszi tudomásul végrendelezésében lefektetett intencióit, s végrendeleti végrehajtóknak Gálfalvi Samu igazgató és *Derzsy Zoltán* tanár affait kéri fel, — s mivel olyan természetű kérdések is merülhetnek fel, mik a végrendelet érvényesítéséért jogász-ember közreműködését igénylik — Dr. Elekes Domokos ügyvéd afiát meghatalmazza, hogy az intézet jogainak megvédelmezésére a szükséges lépéseket tegye meg. A járásbírótság pedig, mivel a hagyatéknak haszonélvező örököse — *Raffaj Károly* még él, de ismeretlen helyen tartózkodik, — örökhagyó házáat lepecsételtette, a hagyatéknak leltározásával a I. G. Duca-i főjegyzőt bizta meg, s a távollevő *Raffaj Károly* ügygondnokának Dr. Fodor Boldizsár ügyvédet nevezte ki.

Leltározás után az ingóságok nyilvános árverezésen eladattak, miknek vételárából 21.724 Leu fizettetett be a főgimnázium pénztá-

rába. Ezen összegből temetési költség, hagyatéki illeték, leltározási és árverezési költségek, őrzési- és ügyvédi díj címen 11.804 Leut fizettünk ki.

Főgimnázium igazgatósága értesülvén Raffaj Károly haszonélvező tartózkodási helyéről, — másolatban megküldi neki elhunyt édes anyja végrendeletét. Az édes anya elhatározása, nemes szellemű végrendelete, páratlanul önzetlen tettet váltott ki a fiu lelkéből. Nemcsak, — hogy megnyugodott édes anyja végső akaratában, hanem hit- és egyházfenntartó elődeink szellemétől táplálva és teletve, — maga is édes anyja mellé csatlakozott a főgimnázium jóltevői sorában, — mennyiben a haszonélvezet jogát is az általános végrendeleti örökösrre: az I. G. Duca-i unitárius főgimnáziumra ruházta át egyszersemindenkorra.

Ilyen előzmények után 1922. január 18-án a birói döntés megtörtént s a hagyaték végérvényesen a főgimnáziumra ruházott át.

A nagybecsű és nagyarányu hagyaték állagát képezik: egy tagban levő 9 hold 623 □ öl szántó 150.000 Leu értékben; a református templom mellett két házas telek 390 és 353 □ öl területtel, 200—200.000 Leu értékben; a református templom mögött 960 □ öl területű házas telek 50.000 Leu értékben; továbbá 1 hold 899 □ öl erdő 5.000 Leu értékben; 9.795 Leu készpénz; eladott erdő árából 8.000 Leu, elárverezett ingóságok vételárából 21.724 Leu. *A hagyaték összes értéke 644.519 Leu.*

A hagyományozó intenciója szerint a főútvonalon levő két házat az alap jövedelméből 115.674 Leu ráfizetéssel jó karba hozva, mai napig *tanári lakásul* használjuk; a szellér-telket, mivel a rajta levő ház javítási költségei tetemes összeget emésztettek volna fel, — nyilvános árverésen 51.000 Leuért eladtuk. A 10 holdas tagot az alapítványozó óhajta alapján a konviktus és a tanári kar azon tagjai, kiknek nem volt földbirtokuk, mérsékelt díjazás mellett egy ideig haszonbérelték.

Mikor a gazdasági iskola létesült, Dr. Elekes Dénes f. ü.-gondnok ur kezdeményezésére, a 10 holdas tagot átcsereáltuk a főgimnázium telkével közvetlenül érintkező, — 8 hold 1.158 □ öl területű, — Pap Mózes-féle tanórokkal, melyet örök bérletbe adtunk a testvér-intézetnek, — a gazdasági iskolának. E területen rendezkedett be a gazdasági iskola; ide emeltettek a szükséges gazdasági épületek.

Igy lett ez a gimnáziumi alapítvány a magyar jövődő biztosításának, — az új unitárius gazdasági iskolának *létalapjává* s egyuttal főgimnáziumunknak *mentsvárává*.

Ugyanis százat meghaladó ösztöndíj-alapjaink betétösszegének 70%-át a konverziós törvény intézkedései alapján elveszítettük s 30%-át is tíz év alatt kamatmentesen kapjuk vissza. Ezért alapjaink legnagyobb része megsemmisültnek tekinthető, míg a *Raffaj Domokosné*-alapot, — mivel az ingatlanokban adományoztatott, — a konverziós törvény nem érintette, — s így annak jövedelméből jelenleg is évi 33.000 Leut fordíthatunk szegénysorsu, jó ügyezetü tanulók segélyezésére.

* * *

Ebből a hagyományból sarjadt ki a *Dr. Elekes Domokos*-féle konviktusi alapítvány. Ugyanis az ügyvéd ur özv. Raffaj Domokosné-féle hagyatéki ügyben végzett munkálatai díját 25.000 Leuban számította fel olyképen azonban, hogy azt a maga részére nem igényli, csupán az alapot óhajtja megterhelni fáradozásai ellenértékeképen az ő nevében minden évben folyósítandó félkonviktusidíj kedvezményel, mely egy jó magaviseletü, szegénysorsu nyikómenti tanulónak adassék ki.

Igazgatóság örömmel fogadja nevezett afia alapítványozását, s átiratban mond köszönetet érte, — kérve további pártolását intézeti ügyeinknek.

Igy kapcsolódnak be az Elekesek minden vonatkozásban intézeti ügyeinkbe, s így lesz az ők egyházi és kulturális munkásságuk a jelen és utókor számára: — lelkesítő erő, világító fáklya és szent örökség.

* * *

És most hozzád szólok néhai nagy alapítványozónk — *Raffaj Domokosné!* Emléked még sokkal elevenebben él előttünk, sem hogy klasszikus emlékirás frázis-formáira volna szükségünk. Bármennyire közeli közvetlenségben éltél is előttünk, — nemes alakod és életsorsod teljes hódolatra kötelez minket. Életed tanításokat rejt magában, mert szemeid meglátták az élet törvényét, — lelked megérezte néped kulturális szükségletét s szived nem nyugodott addig, míg az unitárius jövődő boldogságának biztosításához nagy alapítványoddal hathatósan hozzá nem járultál.

Te tisztában voltál azzal, hogy a népek fennmaradását nem külső, — fegyvereken nyugvó hatalmak, hanem kulturán épülő, — belső erők biztosítják. Ezért az isteni gondviselés szivéből imádkoztad ki földi kincseidet, hogy örökségül hagyhasd reánk, hogy tovább építsük az unitárius lélek kultúráját.

Azzal is tisztában voltál, hogy multunk pusztító veszedelmei nem szünek meg, — csak alakot változtatnak és csak addig fogunk élni, míg áldozatot tudunk hozni, de melyik pillanatban nem tudunk áldozatot hozni, — *magunk leszünk az áldozatok.*

Mikor reménységünk utolsó zöld szálai is leperzselődtek, — a válság e vészes sodrában, Te mint élő akarat törtél révpart felé. Anyagi értékeink általa megerősödtek, megsokszorosodtak, s így lehetővé vált, hogy itt ebben az unitárius gócpontban az unitárius öntudatnak, az unitárius léleknek egy új, békés, igaz, munkás *kulturvilága* támadjon. Ezért lettél Te a magyar nemzet egyetemes életének alkatrésze, munkása, — a nemzeti orgánizmus sikerének előmozdítója, — nemzeti hagyományainknak, ábrándjainknak és becsvágyunknak őrtüze foglalatja, eszményképe.

A Te életed vigasztaló és felemelő tanulság a mi számunkra, mert a Tiédhez hasonló cselekedetektől függ kulturális életünk jövője, társadalmunk üdve, boldogsága s a magyar nép örök élete.

Raffaj Domokosné, — Te ma föltámadtál, itt vagy mi közöttünk, hogy fölrázd a közömbösséget, s fölébreszd a székely népet édes álmából, verejtékes munkájából, — s tudasd velünk, hogy hozzád hasonlóan magyar embernek ma nem lehet más álma, — csak a *magyar kultúra szabadsága*, — s nem lehet más munkája — csak a *magyar kultúra megsegítése!*

A Te emléked fölébresztett minket is ma. Lelkünkéből most egy nagy és szent *fogadalom* hangja száll tova; harangok zugása viszi szerte szét; egyik torony által adja a másoknak; végig repül a völgyeken, nem áll meg a szirtfalaknál, — átszökken vizeken és mélységeken: *Raffaj Domokosné mi követünk téged!*

S nyugvó hamvad felett
Nem lesz feledés többé:
Virágos lesz sírod
Örökkön örökké!

III. A kegyelet szava.

Irta **Siménfalvi Sándor.**

Ez ős gimnázium szent ünnepet szentel,
Hálás érzelmekkel tele minden kebel.
Ünnep szentelésünk szól a jóltevőknek,
Kik sokat áldoztak a nevelés ügynek.

Örömmel tárjuk fel mult idők tárházát,
Hogy lelkileg lássuk jóltevők táborát,
Aki a semmiből hajlékot alkottak
S száznegyven éven át felvirágoztattak.

Mult idők ködéből ott egy nagy apostol,
Aki gyalogszerrel éhezve barangol,
Rendre végig járja egész Székelyföldet:
Lelkes beszédével gyújt lobogó tüzet.

Erkölc s tudás nélkül elvész ország, nemzet,
Építsünk hajlékot gyermekeiteknek!
És tovább száz évnél folyton építettek,
Tanárt s tanulókat buzgón segítettek.

E lelkes táborban mindenki ott vagyon:
Szegény is, gazdag is, férfi, gyermek, asszony.
Követ, meszet és fát több hitűek hoznak,
Tápláló ételről papnék gondoskodnak.

Csoda módon épült ez az „alma mater“,
Amely még mostan is oly sok ifjat nevel.
S az építés mellett sokképen gondozták,
Hogy a törekvőket rendre ide vonzzák.

Oly szép elgondolni mult idők folyását,
A sok buzgó szívnek kegyes áldozatát.
Egyesek, egyházak, gazdagok, szegények,
Terménnyel vagy pénzzel segítségre jönnek.

Minden jóézésü beáll a táborba,
Mert ez által terjed az Isten országa.
Egyik könyvét adja, a más pénzét hozza,
Házait és földjét a bús özvegy adja.

Vagyon itt gazdatiszt, van nagy tudós fajta,
Vagyon földbirtokos és a falu papja;
Vagyon főúr, báró s jeles kormánybiztos,
Gazda, kereskedő, sok derék iparos.

Mindezek és mások, tanítók, tanárok,
Közel és távolból, kik elől jártatok.
Életet és vagyont hoztatok e helyre,
Hogy tudás és erkölcs támadjon belőle.

Kisebkek s nagyobbak oh legyetek áldva,
A ti buzgóságtok soh'se mennek kárba;
Még él ez iskola s élni fog bizonynal,
Vissza nem élünk az Ur jóvoltával.

Dicsó tetteteket keblünkben hordozzuk,
Emlékeiteket híven ápolgatjuk,
Igyekezünk mi is nyomotokba lépni:
Egyháznak, fajunknak javára szolgálni.

Csak úgy van értelme egy ilyen ünnepnek,
Amelyen áldozunk minden jóltevőnek,
Hogy mikor emlékszünk hálás kegyelettel,
Tényleg is kövessük egy szívvél-lélekkel.

Raffaj Domokosné, dugazdag Tábitha
Emléked ujult meg e diszes csarnokban.
Áldjuk Istenünket szived jóságáért,
Egyházunk oltárán égő áldozatért.

Tested porrá lehet, neved mindig fényben
Tündöklő betűkkel az élet könyvében.
Mosolyogjon miránk az egekből lelked,
Akik kegyelettel említettük neved.

IV. Bezáró szók jóltevőink emlékűnnepe.

Mondotta. **Boros Jenő** igazgató.

I.

Tanuló éveimnek egyik emlékezetes eseménye volt az, amikor az ösztöndijas diákok sorakoztak s mint első osztályos tanuló magam is köztük nagy várakozással és szinte szivszorongva mentünk legelőször az öreg Gombos tanár ur lakására, ahol ő, mint az iskola pénztárosa osztotta az ösztöndijakat, alapítványi segélyösszegeket. Nagy esemény volt ez, nemcsak azért, mert erős, recsegő szavakkal kötötte lelkűnkre, hogy a pénzre vigyázzunk, haszontalanságra ne költűnk, hanem azért is, mert a két havonként kapott 5 korona 20 fillér valami különös jelentűséggel bírt reám nézve. Különűsnek tetszett az, hogy mig ez ideig csak apámútól kaptam pénzt, most egy rég elhunyt férfi hagyományozása folytán jutottam ilyen értékes összeghez. Ez volt a Berde Műzsa-féle cipűpénz. — Különűs volt az az ünnepűyesség is, amint felvonultak oda a tanuló, az ottani várakozás, aztán amint sorra kerűltűnk csoportonként s aláírásunkkal igazoltuk a pénz átvételét. Némelyek még csengű aranypénzt is kaptak, fejenként 20—20 koronát. A pénznek ez a kézhezadása bizonyos előnyűket is rejtett magában az elkűltés lehetőségének veszűye mellett (akkor még nem volt iskolai bennétkezés), mert így közvetlenül érzekelhetűnk az alapítványozű jűtéteményét, nem úgy, mintha csak papírról vesz tudomást az ifju valamilyen díjkezdvezményérűl.

E kis csekűy jelentűségű esemény óta már harminc esztendű suhant el fejúnk felett, nagy és sokféle változásban búvelkedű idő. A csengű arany eltűnt s amellet még sok diákromantika is. A régi iűűkbűl való alapítványaink egy része majdnem megsemmisűlt. Iskolánk s azóta megalakult étkezdénk segűyvezűsi ügye is rendkivűl nehéz helyzetbe jutott volna, ha az isteni gondviselés nem küld áldozatkész lelkeket, akik a már-már megsemmisűlű régi alapokat ujakkal pűtolták, az elveszettek helyett újabb alapítványokat létesítettek. A világháboru után legnagyobb alapítványozűnk boldogeműkű Őzv. Raffaj Domokosné, aki csaknem milliűs alapjúval a tanulóknak étkezdűsi segűyűt, 2 tanárnak lakást biztosított s lehetővé tette a gazdasági iskola épűleteinek felemelését. Ez a főgimnáziumunk

telke mellé áthelyezett alapítványi birtok nyújtotta emez új gyakorlati iskolánknak az első gazdálkodási területet.

A háború után ritkaság az ilyen nagy alapítványozás. Oka ennek elsősorban a földreform, amely a régi alapokat is megingatta s újak létesítésének feltételeit nagyon szűk körre szorította. Csak a társadalmi összefogás és áldozatkészség volt képes arra, hogy nagyobb alapot teremthessen: a „Véendiák-alap“ csak így jöhetett létre, mint második nagyságu alapunk a Raffaj Domokosné-féle alapítvány mellett.

II.

A másik nagy alapítványozás az az áldozat, amit társadalmunk hozott iskolánk felső tagozatának fenntartásáért. Immár ötödik éve, hogy intézetünket ez áldozathozatal teljes épségében megtartotta. Az így összegyűlt érték milliós alapot jelentett iskolánk életében s minden időben bizonyosága lesz az emelkedett lelkek áldozatosságának, a nevelés iránti érdeklődés komolyságának.

Idéznem kell e helyen néhai Raffaj Domokos cristurkőri esperesnek, nagy alapítványozónk férjének szavait, amelyeket ezelőtt 30 esztendővel, a VI. osztály megnyitása alkalmával mondott volt iskolánk évmegnyitóján:

„...Az a buzgalom és áldozatkészség, amely megteremtette... (ez Intézet) mult(j) á-t, meg fogja teremteni... jövő(jé)t is... És nekem, nektek és mindnyájunknak, kik nemes érdeklődésünkkel ez Intézet környezetét képezzük... s különösen a székely népfaj közművelődését munkálni és fenntartani elsősorban hivatva vagyunk; nekünk nincs egyéb hátra, minthogy fenntartva és gyakorolva az odaadó buzgalmat és áldozatkészséget, egy szívvvel és egy lélekkel így kiáltsunk föl: a környezet tovább áldozzon, a tanár tovább tanítson, a tanuló tovább tanuljon!...“

Ez volt az a szellem, amelyik megteremthette azt a nagyméretű alapítványozást, amelyet özv. Raffaj Domokosné, mint férjének szellemi örököse is, tett. Ez volt az a szellem, amelyik iskolánk multjában olyan felemelő példákat mutatott fel.

Bármint is alakuljon iskolánk jövője, ez az áldozatos lélek szükséges lesz ahhoz, hogy székely népünk fiai tanulhassanak, mivel támogatás nélkül nehezen s nagyon kevesen tudnák viselni a taníttatás költségeit. Hitünk erősítésének, népünk művelődésének

pedig ez iskola lehet csak igazi középpontja. Átalakíthatjuk az idők kívánalmai szerint s alkalmazhatjuk az oktatásnak és nevelésnek új módszereit, de anyanyelvi oktatásunknak csak itt lehet megalapozott intézménye ez iskola multja s természetes elhelyezkedése folytán. A mult példát adott, miképpen cselekedjünk a jövőért.

Az ifju nemzedék lelkében pedig éljen és soha el ne aludjon a hála érzete. Emlékezés és kegyelet legyen ifjuságunk legszebb erénye.

V. Üdvözetek.

1.

Sz. 1018/1935.

U. P.

Unitárius Püspök.

Cluj, 1935. október 28.

A Raffaj Domokosné emlékére rendezett ünnepélyre.

Főpásztori üdvözet.

Ha csak arra kellene támaszkodnom, amit emléemben őrizek, akkor is örömmel használnám fel az ünnepi alkalmat. Engemet a néhai Raffaj-családhoz igen meleg baráti érzés kapcsol. A családfő a maga sajátosan értékes papi- és esperesi szolgálataival tiszteletben állott mindnyájunk előtt. Leányuk Irma szép gondolkozásával és írói tehetségével egyleti életünkben kiváló erőnek bizonyult.

A mai ünnepély tárgya Raffaj Domokosné hosszú évek alatt mint papné, azután mint özvegy előttem mindig igen nagy tiszteletben volt s azt kifejezni egyszer sem mulasztom el. Midőn aztán szép hagyatékával I. G. Duca-i iskolánkat gazdagította, belépett a jelkes jóltevők közé. Egész egyházunk nevében tisztelettel fejezem ki a magam és az E. K. Tanács hódolatát nemes emléke előtt. Ki szivben jó, lélekben nemes volt, Égben honát bizvást elnyerhető. Minket a jóság hálára, a kegyelet állandó tiszteletre kötelez.

Orizzük nevét, szerezzünk példájából jó cselekedetre és áldozatra buzdítást!

Raffaj Domokosné emléke hasson át minden jó unitáriust!

Az E. K. Tanács és a magam nevében hódolok emlékének

L. S. *Dr. Boros György, s. k.,*
püspök.

Sz. 277/1935.

2.

Az unitárius Főgimnázium Ngs. Előljáróságának,
I. G. Duca.

Az Unitárius Teológiai Akadémia Igazgatósága köszönettel vette a folyó évi november 3-án rendezendő jóltevők emlékűnnepeére szóló meghívást. Mivel személyesen nem vehetünk részt a bensőségesnek ígérkező ünnepélyen, ez uton fejezzük ki hálás együttérzésűnket az Intézet jóltevői iránt általában s különösen Raffaj Domokosné iránt, aki valóban aranybetűkkel írta be nevét az Intézet történetébe s akinek emlékét ujtják fel ezen a szép ünnepen.

Fogadják a mi szives üdvözletűnket s azon jó kívánságűnk kifejezését, hogy a jó Isten ez után is adjon szeretett Intézetűnknek áldozatkész jóltevőket!

Cluj, 1935. október 29-én.

L. S.

Szives üdvözlettel
Vári Albert, s. k.
dekan.

Pályázati hirdetés.

Az Unitárius Irodalmi Társaság Kahlfürst Imre nyomdatulajdonos úr ajándékából 2000 azaz kettőezer leu jutalmat tűz ki ezen tételre: »*Blandrata élete és szerepe az unitárius egyházban.*« A dolgozat 5—6 nyomtatott ív terjedelmű lehet. Az idegen kéz- vagy gépirással irt pályaműk 1936 október 1-ig adandók be a Társaság főtítkárához: S. Nagy Lászlóhoz Cluj, Calea Marechal Foch 43. sz.

Cluj, 1935. dec. 2.

S. Nagy László,
főtítkár.

Vári Albert,
alelnök.

A meggyónás pszichológiai értéke.¹

Gyónás alatt nem dogmákba burkolt penitenciát, nem szentséggé intézményesedett tant vagy egyházi szertartást értek, a kulcsok tradíciója, a kötés és oldás teológiájának kérdésén kívül esik érdekkörünkön, hanem azt a közöséges emberi aktust, melyben az ember egyénileg vagy kollektíve egy nagy egyéni vagy világfájdalmat, bünt, bánatot vall be titkon vagy nyilvánosan, de spontán megnyilatkozásban. Ez a spontán bevallás tehát belső székségletből ered és nem formulákon, előírásokon alapszik. Nincs időhöz, térhez vagy különös kiváltságos személyeknek a jelenlétéhez kötve. Jön mint az ár felhőszakadás után, hogy szétszaggasson minden gátat, mely útjában áll. Tör, zúz, vágat szeszélyesen, mint a felszabadult hullám vagy mint a hegyről a völgybe rohanó vad iramu patak, míg nem a felajzott lélek összeroppan vagy kibékülést nyer a megbocsátó Isten vagy megértő ember-szeretet tenger-ölében. Ez a gyónás, ez a vallomás történeti tény és mély, mint maga az értelmes lét. Lélektanilag ez a legmélyebb alaphullám, mely végigvonul a küzdő, legyőzött és aspiráló ember életén. „... a csaták, harcok, politikai változások csak a felület fodrai és karikái, alattuk törhetetlenül emelkedik és száll e nagy ... pszichológiai áram.” Az elveszett paradicsomról szóló ének elégiája, a könnyek, melyeken keresztül a boldog aranykort sóvárgja vissza a megtévedt emberiség, nem egyéb, mint egy világ-bánat bevallása az elveszett ártatlanságról. Elveszett, egy soha visszamenetérő pillanatban kisiklott az ember kezéből, a pótolhatatlan veszteség végtelenül fáj és a fájdalom gyónásra kényszerít. A zsidó nép története alapjában véve egy nagy gyónás. Az Isten-keresés örök szép éposza. A lázas keresésben sokszor sérti meg a nép Istenét, aki után csaknem eleped a nagy vágyódásban. S aztán vall, felzokog az örök refrain: „Vétkeztem ellened Uram s az Ég ellen...”

¹ Rövid lélektani kifejtése egy sokat hangoztatott tételnek, mely szerint a lelkész szíve és ajtaja tárva-nyitva kell, hogy álljon hivei előtt.

E gyönyörű vonásokban kiemelkedő nagy érzelmek kifejezése mellett ott találjuk a gyónást, mint pszichológiai tény az egyes emberek életében is. Hogy a legszélsőségesebb példákat említsük: gyónt Gothama (a megvilágosodott), Augustinus (a megtért), Ady (az örök harcos) és a messiástváró amerikai utszéli prédikátor. A lelki áram mindeniknél ugyanaz, egy nagy vallomástétel az életről, az Isten drága pénzéről, melyet eltékozolt vagy amelynek tiszta értékét egy ujjászülő pillanatban felfedezte az ember, csak az okok és módzatok, a falcsapó hullámfodrok különbözők. Konfessziók végtelen sorozatban, önéletrajzok és más efajta írások mind megannyi bizonyágtételek. A multunkat felidézünk, epizódjainak örülünk, sokat belőlük megkönnyezünk, megbánunk s ha valakinek mindezt őszintén bevallhatjuk, megkönnyebbülünk. Ugy vagyunk teremtve és olyan az életünk, hogy szüntelen telítve a lelkünk kikívánczó bánattal és sirással. És újra születünk, ha ezt a csordultig telt kelyhet kiönt-hetjük s kitisztítva valakinek felmutathatjuk.

Ezt a mélységes pszichológiai tényt ismerte fel a Katholikus Egyház s igyekezett a maga érdekében hathatósan kihasználni. A módszer helytelen alkalmazására később röviden kitérek. Jelenleg az átfogó nagy koncepciót szeretném az intrikált, tekervényes burkolatból kifejtetni s a lehető legegyszerűbb módon megmagyarázni. Röviden: a Katholikus Egyház felismerte *a tett, a szenvedés, a bűn és bűnhődés közti arányos kiegyenlítődést. És kettőjük közé felállította a nagy kitörést, a nagy megkönnyebbülést: a gyónást.* „Annyi a gyónás, mondja egy író, mintha kivonnók a lélekből a mérget.“

Hitujtó elődeink az intézmény formaiságát, a módszer helytelen alkalmazását támadták, — és nem alaptalanul — a dolog mélyére azonban nem hatoltak. Tévedésük, ha jól átgondoljuk a helyzetet téves emberismeretükön alapult. Az ember lelkéről csupán teológice volt némi fogalmuk. Ugy vélték a lélek nem egyéb, mint egy „tabula rasa“, melyre a lét kiinduló pontjától fehér Isten-kéz rajzolja a jövőt. Vagy egy égig érő hárfá, melyen angyalok vagy démonok játszanak életmelódiákat. Így születik, gondolták, a jó vagy a rossz ember, a tiszta, töretlen vagy becstelen lélek. Később a XVIII. század racionalizmusának a hatása alatt, stoicizmusra hajló puritánságuk és teológiai világfelfogásuk következtében csak az *észszerűséget* hagyták meg bennünk. Az emocionális létől, az érzés-világ kom-

plexumaitól teljesen megfosztottak. Így lett belőlünk „pengő cimbalom.“ Egy vezértónus minden mellék zöngés nélkül. De jöttek a biológusok drámai felfedezései s különösen a XIX. század végén az u. n. új pszichológiai mozgalom s halomra döntötték e furcsa kártyavárat, melyet a félreismert lélekről alkottak a teológusok. A lélek, ugymond, nem egy fehér tábla, melyet Isten misztikus megfoghatatlan uton tölt ki a jóra vagy rosszra való hajlandósággal, hanem *a faj fejlődésével kibontakozó és lépésről-lépésre nemesülő istenibb része az embernek*, bár számos gyökérszála a primitív, nyersebb élet megnyilvánulások ősz talajából táplálkozik.

Ez a primitív rész azonban legfőbb fészke az érzésvilágunknak, az indulatok és vad ösztönök mellett, a szeretetnek, lelkesedéseknek, aspirációknak, leveretésnek, suhanó boldogságnak, örömeink és bánatnak, egyszóval mindennek, amiről tudomást szerezünk az egyén és a világ között fennálló konfliktuson és harmónián keresztül. Képletesen kifejezve, a lélek hasonlatos egy tengerben úszó fehér jéghegyhez, melynek csak egyharmada úszik a víz felszíne felett, kétharmadát a titkos mélységek borítják. Csupán egyharmada érintkezik a felszínen végbemenő változásokkal, kivételt képeznek a viharos, kataklizmikus pillanatok, eső, hó, hullám, napsugár csak ezt a részt tépi, szaggasztja, málasztja, kétharmadát féltőn rezelváltják a mély, ősz vizek. Nem olyan egyszerű valami tehát a lélek, egy fehér tábla az élet kibomlásának kezdetén, vagy egy szimpla vezértónus minden mellékzöngés nélkül, hanem egy hatalmas komplexum, melynek mélységét és magasságát, bonyodalmas sokféleségét emberfia precízül még nem határozta meg.

Szörnyű tévedés és felszínes eljárás volt elődeinktől, hogy ezt a felszín felett úszó, a kultúrával érintkező egyharmad részt, a racionális oldalt vették tekintetbe csupán. A kétharmadát az emócionális világunkat teljesen elhanyagolták. Itt utalást tehetünk a platóni világszemlélet emlőin felnőtt u. n. német ideálizmusnak a teológiai felfogást minden ízében átható befolyására, mely mindent felülről, az abszolútból, lefelé származtat, (lásd. Pláton „égi ideájít“ vagy Hegel „abszolútját“ !), szemben az aristótelesi hagyományokon felépült u. n. experimentális filozófiával, amely az angol-szász gondolkozásnak lett tipikusan vallott világnézete és amely a tudományos világszemlélettel karöltve, de különösképen a fejlődés tanát a filozófiai rendszer sarkpontjává téve, mindent alulról épít fölfelé. Szerény véle-

ményünk szerint s mert a filozófiai és lélektani felfogásunkhoz is közelebb álló, a lélek vázlatos és egyszerű meghatározásánál az utóbbi módszert követtük. Elgondolásunk szerint az Isten és az ember közötti viszony méltóságát helyesebben juttatja kifejezésre az a tény, ha az ember lelkénél fogva, mely az istenibb rész benne, fokozatosan közeledik a tökéletes képmásához, tehát alulról fölfelé gyarapszik, „Legyetek tökéletesek, stb.“ mintha felülről lefelé degradálódik. Egyoldalúságukat még elfogultságukkal is tetézték. A tudományos világ vívmányaival szemben struccpolitikát folytattak. Nem vettek tudomást a körülöttük forrongó, lázadozó életről. Kényelmesekek és csodavárók voltak. Hívón hitték, hogy az idő az ő malmukra hajtja a vizet. Kényelmükért és csodavárásukért sokban mi fizetjük az uzsora kamatot. De remélem tanultunk tőlük. A mi lelkünket át kell, hogy hassa az örök kutatás tudomány szomja, „a mindeneket megpróbáljatok“ eszméje. Ugy rendezzük be az életünk, hogy tanulhassunk mindenkitől, még a katolikusoktól is! A lélek lényegét feltáró fenti rövid kitérésnek ez a bevallott célja. Rámutatni a külsőségeket vizsgáló, szűk látókörben mozgó, elfogult protestáns felfogásra, szemben a helyesebb katolikus állásponttal, amely önmagában véve nem tudományos, sok szempontból anakronisztikus, mégis közelebb álló az igazsághoz. Mert tudomást vesz, sőt a fősulyt az ember érzésvilágába helyezi amikor lázas beteg *ez a világ*, alkalmat nyújt a meggyógyulásra. Itt domborodik ki a gyónás lélektani értéke.

De mi a haszna a fentvázolt dolgoknak ránk unitáriusokra nézve? Talán csak nem akarjuk intézményesíteni a gyóntató-széket? Távrolról sem ez a célunk. Arról, mint minden tisztán látó unitáriusnak, a teljes tárgyilagosság és a teljes tisztelet hangján szólva, nekünk is meg van a magunk véleménye. Rövid összefoglalóját a dolgozat elején be is ígértük. Tervünktől, azonban a hely szűke miatt elállunk. Minket a gyónás, mint nagy emberi, lélektani aktus érdekel. Továbbmenve mint a pastorális teológia egyik alapvető kérdése foglalkoztat. Különösen most, amidőn hitfelfrissítő mozgalmaink küszöbén állunk.

Egyik-másik egyházközségünkben talán még gyakorlatban van az u. n. eklézsia-követés. Ez nem egyéb, mint szolgálai utáinzata az első keresztény századokban annyira divatos nyilvános vezeklésnek. Ha az emlékezetem nem csal, ép a Ker. Magvető hasábjain jelent meg egy dolgozat, a hivek fegyelmezésével kapcsolatosan, amelyben szó esett az eklézsia-követés általánosítása mellett. Ez

egy avult intézmény, amellyel azonnal le kellene számolnunk, mint rossz szokásaink között a torozással. Mert többet árt, mint használ. Nem egyéb, mint pellengérré állítása egy megtévedt leánynak (miért nem a férfinak is?), egy „eső után köpenyeg“ eljárás, nagyképü játék, ahol esetleg életre megy a játszma. A térdre kényszerítés egy örök bélyeg a vezeklőre és családjára, az egyén pucér kiszolgáltatása a pletykaéhes közfelfogásnak és megítélésnek. És hiába van meg a javító szándék. Ha a vezeklő lelke elég finom arra, hogy felfogja szörnyű helyzetét egy egész életre szájában marad a porba-sujtó megalázás keserű ize. Ellenkező esetben pedig hasztalan vergődünk, úgy sem lesz belőle prédikációs halott.

Egy más módot kell kitalálnunk, akár fegyelmezni, akár javítani akarunk. Ez a szívet-szívhez kapcsoló aranyhid kiépítésében áll. Ezen a hidon majd gyónni jár a hívő a lelkészéhez. Nem külső kényszerből, hanem belső indításból. És elmegy a hívő, ha rendületlenül bizik lelkésze *titoktartásában*. Itt álljunk meg egy pillanatra! Ha rajtam állana, lelkészeinket esküvel kötelezném a titoktartásra, ennek megszegését esetenként fegyelmissel sujtanám. Így felflytánám a lezárt kapukat az élet gyötrődő Raskolnyikovjai előtt, hogy megszagattott ruhával, véresre mart szívvel jöjjenek és öntsék ki gyilkoló rákfenéjük gennyes, rohasztó mérgét: *titkukat*. Azt a titkot, amit nem vallhatnak meg senki másnak, csak nekem, mert én hallgatom mélyen, mint a sir. Mert én érzem, hogy ez hármunk ügye; *az Istené, az övé és az enyém*.

Hallgatók és *megértem*. Mert végzetes tévedés azt hinni, hogy egy magas erkölcsi emelvényre feltolva, fellengős, sarokbaszorító dikciókkal meggyőzhetek, vagy épen megjavíthatok valakit. A regenerálódás amugy is belső erők munkája. Én legfennebb csak a talajt készíthetem elő s később irányt szabhatok a megújítható lelki folyamatnak. Ennek pedig egyetlen és kizárólagos fundamentumát a megértésben találom. A beteg megtévedt lélek nem megaláztatást, megbélyegzést vár, — hogy mennyire eredménytelen az e tényezőkön felépített munka, nyilván mutatja a büntető törvény gyakorlati alkalmazásának siralmas statisztikája — hanem megértést és megbocsátást óhajt. És százsázalékos bizonyossággal állíthatjuk, hogy amíg ezt nem leli meg, addig vajmi keveset veszi igénybe a papi ház ajtajának a kilincsét. És ki tudná érte vádolni? Szükségesebb tehát a könnyek lélektanát megismernünk, mint a

érdrekényszerítés trükkjeit elsajátítanunk. Tanuljuk meg értékelni a könnyeket még akkor is, ha azok nem hajtanak malomköveket, hanem egy összeroppant vagy hiteveszett lélek boldogság keresésének kataklizmáiból törnek is elő, mert bennük feloldódik valami bánat s általuk megenyhül a sziv. Egy tisztulásnak, lelki katarzisznek a hirnökei ők. Nem őszi eső, hanem tavaszi harmat s általuk új élet pezsdül a megtört emberben.

A könnyekben feloldódott lélek a legjobb bázis a jellem felépítéshez. A könnyek, ha igaziak, a lélek mélyéből törnek elő. Ezek a kibuggyanó gyöngyszemek a belső világ erőit hajtják szolgálatunkba. A külső törvényekre támaszkodó emberek magas lóhátról szokták nézni ezeket az erőket. Pedig ezek az erők tartják a lelki világot, aminthogy minden, ami van belülről tartatik össze és nem kívülről. Ide kell leszállnom a megértés eszközeivel s innen kell kifelé megépítenem az egész jellemet. Ha egyszer ide leszállhattam, tehát a szimptomák alatt megtaláltam a betegség igazi okát, a gyógyítással kapcsolatosan már bonckésemet is használhatom. Vághatok, sérthetek, mert a beteg belátja, hogy gyógyítani akarok.

Általában elfogadott tény, hogy a mi vallásos életünkben hiányzik a meghitt melegség. Tul racionálisak vagyunk, számüztünk minden misztikumot, mondják sokan. Elhanyagoltuk a Bibliát, vagy messze távolodtunk tőle. Ez a könyv kiesett életünk centrumából, állítják még többen. S a biblia-körök megszervezését sürgetik. Sokszor érzem a hiányát s szomjasan vágyom a misztikum után, de ez nálam csak múló érték, egy hangulatos pillanat. Szeretem a Bibliát s habár a leghaladóbb szellemű unitárizmust vallom, az élet egyedüli zsinórmértékének tartom, különösen Jézus tanításait. Még sem a Biblia elhanyagolásában látom a melegség hiányának az okát. Sőt a Biblia tulhajtott kultuszát egyenesen károsnak tartom, különösen, ha falusi eklézsiánkra gondolok s arra a tényre, hogy a Szilágységben javarészt a ref. biblia-körök szolgáltak melegágyul a baptista-szekták felvirágzásának. Én egészen más helyen vélem és keresem a minden bajok okát. *A szivet-szivhez kapcsoló emberi viszony abszolút hiányában.* Kétségbeejtően laza a kapcsolat a lelkész és a gyülekezet között. Ideje, hogy a hidveresen töprengjünk. A gyónás bevezetése — próbáljuk meg elvonatkoztatni ezt a szót katolikus színezetétől — egyik leghathatósabb eszköze sikerre számító munkánknak. A sok megoldás között ezen sem árt gondolkoznunk.

Simén Dániel.

„Erdélyi csillagok.“

Bírálati hozzászólás Balázs F. „Dávid Ferenc“ c. cikkéhez.

Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában egy könyv látott nem régiben napvilágot „Erdélyi csillagok“ címen. A könyvben egy néhány erdélyi nagyság szépen megrajzolt képét adják az írók az Erdélyi Helikon íróinak tíz éves találkozója alkalmából. Egészen természetesnek tetszik az elfogulatlan szemlélő előtt, hogy Erdély nagyjai, csillagjai közt ott találja Dávid Ferencnek, az unitárizmus s általában a szabadelvű vallásos gondolkozás apostolként tisztelt alakjának az arcképét is. Ami azonban kiábrándítóan hat egy unitárius olvasóra nézve e képpel kapcsolatban az, hogy a nagyoknak kijáró elismerő sorok többet ártnak Dávid Ferenc nagyságának, mint mennyit használnak. Ha valaki e cikk alapján akarja megismerni Dávid Ferenc élete és munkássága jelentőségét és értékét, ha e cikk alapján akar képet alkotni magának a nagy apostolról: az a kép nagyon szegényes lesz. Az olvasó megtudja a cikkből, hogy Dávid Ferenc logikája logikátlan; a vallás-szabadság törvénybeiktatása érdekében kifejtett munkája csupán a „maga számára“ való türelem kieszközlése eredménye; Dávid Ferenc jelentősége semmi más, mint az, hogy a „megérzés“ „az alacsonyabb rendű gondolkozás, képzeletkapcsolás“ (sic) embere volt; s hogy szerette az ifjúságot, mert „a kolozsvári főtanoda virágzási kora“ arra az időre esik, amelyben Dávid Ferenc maga vezette az iskolát; s hogy szerette az embereket.

Dávid Ferenc, egyházunk apostola, szabadelvű vallásos gondolkozás és hit martirja, „Erdély csillaga“ ez a cikk nem méltó tehozzád s még kevésbé méltó arra, hogy az erdélyi irodalom kiváló pártolói, a Szépmíves Céh tagjai e cikken keresztül ismerjenek meg téged!

Nem céloim Dávid Ferenc nagyságáról s élete jelentőségéről cikket írni, hiszen azok, akikhez egyházunk eme lapján keresztül eljutnak e sorok, jobban ismerik Dávid Ferenc fontosságát, semhogy

egy ilyen félrevezető cikk megteveszthetné őket; ellenben célom az, hogy a cikk leglehetőlenebb, a történelmi tények és modern lélektan szempontjából tarthatatlan állításait megcáfoljam, főleg a cikkíró okulására.

* * *

I. m. 30. I. Író azt állítja, hogy Dávid Ferenc „száraz vitázó, bibliai verseket egymásután felsorakoztató, észszerű érvekkel győzni akaró hitujító, aki előttünk teljesen ismeretlen nyelven beszél, bár magyar minden szava“.

Azt, hogy Dávid Ferenc száraz vitázó lett volna, csak a korabeli viták menetét nem ismerő, azok szellemébe magát betekélni nem tudó ember mondhatja. Az a tény, hogy Dávid Ferenc vitái néha napokon keresztül tartottak s azokon nagyszámu közönség vett részt, bizonyítja, hogy azok a korabeli közönség számára nem voltak szárazak.

Az igaz, hogy bibliai verseket sorakoztatott fel s azokkal támasztotta alá felfogásait, de ugyanazt tették ellenfelei is. Amikor a bibliakritika ismeretlen volt, mint az ő korában, amikor minden bibliai vers egyenlő tekintélyű és erejű volt, a vita eredménye attól függött, hogy ki tudta a bibliai bizonyítékokat meggyőzőbb erővel egymásután felsorakoztatni. Ebben volt mester Dávid Ferenc, kinél jobban a Bibliát az ő idejében senki sem ismerte.

Ami nyelvezetét illeti, az lehet „ismeretlen“ a mai olvasó előtt, de nem volt az a Dávid Ferenc korában.

* * *

30. I. „A győzelem persze, mindig neki jutott, amikor a hitvita vezetői vagy tulnyomó résztvevői már eleve az ő álláspontját fogadták el“. — De „már eleve“ hogy fogadhatták el az ő álláspontját, amíg meggyőző erővel be nem bizonyította? Kanyaró F. szerint János Zsigmond 1567-ben lett unitárius, Jakab Elek szerint pedig 1568-ban. A két unitárius történetíró ellentmondó véleménye s Szentmártoni K.¹ határozatlan állásfoglalása, hogy ez a csatlakozás „valószínűleg“ 1567-ben történt, mutatja, hogy a fejedelem magatartásából nem lehet azt a részrehajlást kivenni, amivel Balázs Ferenc őt megvádolja.

* * *

¹ Szentmártoni K. „János Zsigmond élet- és jellemrajza“ 320 l.

31. l. „Van valami gyanus abban, amikor valaki bizonyos hit-elvi fejlődés hosszú útját megteszi s mint lutheránus, legyőzi a kálvinistákat, mint kálvinista pedig a lutheránusok hátát porolja ki. Miféle értelem az, amelyik lutheránus érvekkel győz a kálvinisták, egy év múlva pedig a kálvinista elvekkkel a lutheránusok ellen? Maga a vallásfejlődés nem jellembeli gyengeség, hibásan vádolják Dávid Ferencet ellenfelei ingatagsággal, de az a logika bizonyosan szánta, amely minden fejlődési fokon mindent minden ellen bizonyítani tud.“

Egyháza apostola értékeit keresve, ilyen hángnemben írni, enyhén szólva illetlenség. De ezenkívül is, miért lehetetlen egy fejlődő hitfelfogás különböző fokozatai eredményes megvédése? Nem tudja Balázs Ferenc, (egy hasonló, bibliai alapon folyt vitára hivatkozva) hogy a geocentricus világnézet bibliai alapon védte álláspontját s nevezte eretneknek a heliocentrikus magyarázatot, majd ismét bibliai alapon találta elfogadhatónak az utóbbit? Vagy nem volt Balázs Ferenc sohasem abban a helyzetben, hogy egy vitája alkalmával teljes erővel védte álláspontját s mikor ellenfelét meggyőzte, kimutatva álláspontja hibáit, a végén ő maga fogadta el az ellenfél felfogását s lett annak az álláspontnak harcosa?

* * *

u. o. „Értelmünk mai fejlettsége szemszögéből ítélve, Dávid Ferenc minden hitvitáját el kellett volna, hogy veszítse, amely pillanatban elhagyta a tiszta katolikus Szentháromság dogmát s ameddig még a Jézus teljes és fenntartás nélküli embersége tanához el nem érkezett. A közbeeső állomások, Dávid Ferenc fejlődési fokai, logikailag tarthatatlanok.“

Hogy ez a megállapítás mennyire téves, mutatja az az egyszerű tény, hogy Dávid Ferenc vitáit nem veszítette el. Balázs Ferenc fenti megállapítása szerint a parittyától a messzehordó ágyuig való eljutás közti technikai fejlődés tarthatatlan. Balázs Ferenc legnagyobb hibája e megállapításnál az, hogy mindent „értelmünk mai fejlettsége szemszögéből ítél“. Ebből a szemszögéből nézve Dávid Ferencnek a „Fiu“-ról való felfogása egy közbeeső lutheránus vagy kálvinista fokon lehet téves, lehet logikátlan, de csak a ma szemével és a mai unitárizmusunk szemszögéből nézve, mert ha tudjuk azt, hogy ő nem kapta készen a mi unitárizmusunkat, hanem annak

alapjait ki kellett neki bogoznia a szentháromság utvesztőjéből, már e közbeeső fokokat is elismeréssel kell néznünk. Ő nem készen kapta az unitárizmust, mint mi, hanem kínos vergődéssel kitermelte, mint kagyló az igaz gyöngyöt. Nevetséges „értelmünk mai fejlettsége szemszögéből ítélve“, a készen kapott unitárizmusunk szemszögéből nézve tarthatatlannak és logikátlannak nevezni Dávid Ferenc úttörő vergődését.

* * *

32. I. „Tévedés azt hinni, hogy a szentháromságban való hit megingásához a logika vezetett. A modern természettudományos gondolkozás, az újkori pozitívizmus minden komoly ellenállás nélkül kezdte ki a Biblia természetfeletti hitelét, helyezte Jézust az emberek közé, tette semmivé a szentháromság hitét, de a reformáció korabeli logika csak e dogma szigorú és merev fenntartásához vezethetett.“

A tévedések egész sorát tartalmazza ez a két mondat. Hol volt a Dávid Ferenc korában még a *modern természettudományos gondolkozás*? Hol volt az *újkori pozitívizmus*? Anakronizmus. Hol volt Darwin és Comte e két nevezett irányzat tudományos megalapozója? Hol volt a Biblia-kritika? Straus, Renan, etc.? Vajjon ki merte volna kimondani a Dávid Ferenc korában, hogy a Bibliának nincs „természetfeletti hitele“? Ki hiszi el Balázs Ferencnek, hogy Jézust csak úgy minden döccenés nélkül egyik napról a másikra vissza lehetett helyezni az emberek közé? Hát Dávid Ferenc nem ennek lett a martirja? Hát a deízi komplanáció nem teszi kötelezővé az unitáriusokra nézve a Jézus imádását 1638-ban? Ha olyan magától értetődő lett volna a dolog s a Balázs Ferenc által említett tudományok tényleg „semmivé tették“ volna a szentháromság hitét, akkor ma nem lennének trinitárius felekezetek; a tény azonban az, hogy a mi egy Istent hívő kis egyházunk, még ha Világszövetségünkön keresztül nézzük is a dolgot, elenyészően kicsi a trinitáriusokéival szemben. Balázs Ferenc elfeledte Dávid Ferenc martirhalálát, nem ismeri az ellenreformáció küzdelmeit, a gályarabságra hurcolt protestáns papok történetét stb., ha azt meri mondani, hogy „minden komoly ellenállás nélkül“ lehetett az unitárizmus eredményeihez eljutni. A legjobb cáfolat állítására nézve azonban a saját megállapítása, melyben a szentháromság

dogmájára nézve kimondja, hogy „a reformáció korabeli logika csak e dogma szigorú és merev fenntartásához vezethetett“. Dávid Ferenc unitárizmusa mutatja, hogy nem vezetett oda.

* * *

32. l. „Az értelem nem jöhet rá arra, hogy isteni tekintéllyel a zsinatok és egyházatyák iratai nem bírnak, csak az evangéliumok.“

Hát mi jöhet erre rá? Első sorban nem is Dávid Ferenc volt az, akinek „a tekintély forrásának az önkényes megváltoztatása“ eszébe jutott, hanem a reformátorok: Luther, Calvin etc. Hogy „ézszerű álláspont szerint végleges tekintéllyel sem ez, sem az nem rendelkezhetik“ az már a 20. század megállapítása és pedig logikai megállapítása, mint ahogy logikai megállapítás volt az is, ameddig a 16. századbeli megállapítás eljuthatott.

* * *

37. l. „A legdicsőségesebb bizonyíték azonban a vallásszabadság törvénybeiktatása, amely Dávid hatásának tulajdonítható, s amelyet csak kis mértékben kisebbít az a körülmény, hogy az csak az eddig kialakult négy felekezetre vonatkozik.“

A nagy ember szellem-arcképét rajzolgató hithű utód itt is hibát keres. De vajjon Dávid Ferenc honnan sejtette volna, hogy a korában kialakult négy keresztény felekezet helyett valamikor 250 vagy hány keresztény felekezet lesz? Hát vajjon kiterjeszthette volna Dávid Ferenc a vallásszabadság törvényét a baptista, millenista, názárenus, epizkopális, methodista stb. felekezetekre, amikor azok nem léteztek? Balázs Ferenc elfeledi, hogy a Dávid Ferenc halála óta eltelt 356 év alig vitte elébb a vallás-szabadság ügyét itt Erdély földjén, mint amilyenben az a Dávid Ferenc halála alkalmával volt. A *bevett, elismert, megtürt* és *meg nem türt* egyházakra vonatkozó törvények ezt mutatják. Felfogásom szerint még a 20. század, helyenkint (Amerika, Anglia, Hollandia) felcsillanó teljes vallásszabadsága szemszögéből ítélve sem lehet 1568 és 71 lényege ellen kifogást emelni, de ha sok mai állam vallási viszonyait vizsgáljuk (Oroszország, Németország, Mexiko, Spanyolország etc.) akkor a legnagyobb elismeréssel kell adóznunk *fenntartás nélkül* 1568 és 71 szelleme iránt.

* * *

37. l. „E korát jóval megelőző állásfoglalás részint annak is tulajdonítható, hogy — ő lévén mindég a legujabb, legszélsőbb haladás képviselője, — ha szabadságot és türelmet kért, azt főképpen a maga számára kérte. A többi felekezet elég erős volt ahhoz, hogy magát törvény nélkül is megvédje.“

Dávid Ferencnek legszebb jellemvonása a türelmesség. Balázs Ferenc még ebben a jellemvonásban is hibát keres s az értékelés helyett kisebbiteni igyekszik azt. Dávid Ferenc vallási fejlődése egyetlen fokán sem ragadtatta magát türelmetlenségre. Míg mások „Vén bial orrára való karika“ címen adnak ki teológiai írásokat s egymást gyalázó szavakat használnak, míg Mélius a debreceni zsinaton fegyverrel kívánja kiirtatni a Dávid Ferenc szellemét s az egyszerű cipésmester családjából kikerülő s magát a püspöki székhöz felküzdött Dávid Ferencet „Franciscus sutoris“ stb. gunynevekkél illette, Dávid Ferenc megőrzi nyugodtságát s ily hangnemben válaszol: „Értjük, hogy sokan szidalmaznak és mi felőlünk különbet magyaráznak, de az Ur Isten legyen ítélő bíró mi közöttünk és a mi vádlóink között. Reméljük pedig, hogy a hívek megértvén a mi vallásunk igazságát, jobb ítéletet tesznek felőlünk“.¹

Ha Dávid Ferenc nagyon sietett volna a saját számára *szabadságot és türelmet kérni*, azt már az 1567 Febr. 13-án tartott első unitárius zsinaton megtette volna. Ő azonban hitt az eszmék erejében s csak mikor azok már megtették a szükséges hatást, akkor gondolt az elért eredmény törvény által való megvédésére. — Azt állítani, hogy Dávid Ferencnek azért volt szüksége a saját számára kieszközölt türelemre, mert az ő követőinek a csoportja kisebb volt a többiekénél s ennél fogva erőtelenebb, mert hisz ezt jelenti egyúttal az az állítás, hogy „a többi felekezet elég erős volt ahhoz, hogy megvédje magát törvény nélkül is“ a 16. századbeli helyzet nem ismerésére vall. Elsősorban is a többi felekezet jogainak törvénnyel való biztosítását már akkor szolgálta Dávid Ferenc, amikor az illető felekezethez tartozott; de szolgálta akkor is, amikor a saját követői részére kívánta a vallás szabad gyakorlásának biztosítását. Tehát nem az a bizonyos *önérdek* vezette. Másodszor, ha Dávid Ferencet az *önérdek* vezette volna, akkor megpróbálkozhatott volna olyan irányban befolyásolni a fejedelmet, amilyen irányban Mélius

¹ Szentmártoni i. m. 317.

próbálkozott, vagyis az ellenlábás felekezetek vezetői lehetetlenné tételé s követők üldözése által. Dávid Ferenc azonban ezt nem tette meg. Harmadszor vajjon hogy képzei el Balázs Ferenc a 16. században egy felekezet fennmaradását törvény nélkül, illetve talán a törvény védelme nélkül? A lengyel unitáriusok sorsa világosan mutatja, hogy mit tudott tenni a hatalom a törvény védelmén kívül helyezett egyház ellen; de mutatja a hatalom munkáját az a sok szenvedés, melyen őseink keresztül mentek, pedig a törvény védelme allatt álltak.

* * *

Befejezésül csak ennyit: emberi nagyságot alig érhetett nagyobb megalázás, mint egy ilyen cikknek a megjelenése a hűséges követők soraiból. A könyv címéről ítélve a Szépművészi Céh nem ily kegyeletsértő, hanem értékelő sorokat akart a közönség kezébe adni. Sajnos, hogy nem így történt.

Lőrinczy Géza.

Öreglegény-dal.

Öreglegénytől maradozva
Fut el jókedv, friss lendület.
Öreglegényt már új birokra
Nem hajszol vak, szent szédület.

Öreglegény a bölcseséggel
Kötözget apró üzletet.
Bölcsésé — bolondos régi ének —
Bölcsésé - csak rogyant in tehet.

Öreglegény borongós kedvvel
Számlálgatom a perceket...
Uramisten, sok bölcseséggel
Ne áldj meg, amig csak lehet.

Pálffy Márton.

Egyháztörténelmi adatok.

»Unitaria religión lévők által instituált protestatioról, hogy az ország gyűlésére azon religioról is egy persona candidáltassék.«

(Nyárádszereda, 1713. Junius hó 22).

„Anno domini 1713. 22. Junii generalis congregatio celebrata in oppido Szereda.“

„Az úr, főkirálybíró uram ő kegyelme a ratione sui officii székünknek eddig continuáltatott ususa szerént nemes székünknek bizonyos érdemes tagjait ad diem 25. mensis Junii Szebenben indicáltatott nemes ország gyűlésére követeknek candidálván in facie congregationis, mely candidatióból kimaradván az unitaria religióból álló personák; minthogy elébben, két rendben indicált gyűlésekre expediált unitaria religión lévő *Szent Iváni Sámuel* uram ő kegyelme jó idején magát mentegette, ennek alkalmatosságával az unitaria religio részéről protestatio instituáltatván arról, hogy ha az unitaria religioból is edgy persona követnek az fenn megirt ország gyűlésre nem candidáltatnék, készek lesznek ő kegyelmek, ugy kívántatván feljebb is remonstrálni, etc. Minthogy pedig az mostan kijött regalisban az inseráltatott, hogy az elébbeni gyűlés continuáltatik. Erre nézve az unitaria religioból *Sz. Iváni Sámuel* uram ő kegyelme, mint elébbeni gyűlésekre expediáltatott követ Atyánkfia mostan ujabban is nem religio, hanem szék követjének elválasztatik, ea tamen conditione, hogy ennekutánna se edgy, se más religion levő nemes székünk tagjai ő kegyelmek argumentumául fel ne vegyék, hogy az ország gyűlésre expediálandó követ Atyánkfiái szerént választassanak, mert arra sem most, sem ennekutánna nem lépünk, hanem oly subjectumokat választ, sine consideratione religionis, kik az szék szolgálatjára capaxok lésznek!“

(Kivonat Maros-szék „Generalis congregatiók Protocolluma 1710—1718“ évi jegyzőkönyvéből, 158—159. l.)

Közli: *Biás István.*

»A református és unitárius statusnak a vicekirálybirói hivatal iránti protestatiójáról.«

(Maros-Vásárhely, 1717. október 29.)

„Anno 1717. die 29-na mensis Octobris generalis, seu publica congregatio sedis Marus in civitate Marus Vásárhely.“

Vicekirálybíró Dósa Mihály uram hivataljától solito modo elbucszuk.

Hasonlóképpen az notárius is hivataljától elbucszván unanimitate et suffragio sedis megmarasztatik.

Megirt Dósa Mihály uram követséget proponál méltóságos erdélyi generális commendáns és ugyan erdélyországi méltóságos gubernator urak ő excellentiájok szavaival (nem lévén mindazonáltal edgyiktől is ő excellentiájoktól credentialisa), hogy felséges urunk ez hazában leküldött 5 punctumból álló decretumának edgyik része szerint az két vicekirálybíróknak edgyike az catholicus marusszéki statusból választassék és protestál az marusszéki catholicus status, hogy imediate (így) az candidatiót az szerint kívánják.

Választott főkirálybíró urunk által a vicekirálybirói hivatalnak viselésére két református és catholicus rendek candidáltatnak, kik közül az nemes széktől per majora suffragia választatnak az két reformátusok: Nemzetes Makfalvi Dósa Abrahám és Ákosfalvi Szilágyi János uramék, kik is solito more juramentumokat praestálják; ezt látván: Az megirt catholicus status protestál, hogy az vicekirálybíró választás nem az megirt méltóságos generális, erdélyországi commendáns és erdélyországi méltóságos gubernator uruk ő excellentiájok parancsolatja szerint lőtt, melyért az felsőbb helyeket is requirálják őkegyelmek is arról való protestatiojokat in scriptis az nemes szék congregatiójának második napján 30. 8-bris megtartása az protoculumban beadták ő kegyelmek, kívánván, hogy az notarius in veris paribus authentice adja ki őkegyelmeknek és erre nézve:

Az marusszéki református és unitárius statusok is scriptotenus protestatiót adnak bé az protoculumban arról, hogy sem méltóságos erdélyországi generális commendans sem méltóságos erdélyországi gubernator urak ő excellentiájok parancsolatját nem látták az Dósa Mihály uram által proponaltatott követségről, ő kegyelme sem mutatott semmi credentialist, melyhez képest nem engedetlenkedtek az felsőbb méltóságok parancsolati ellen, sőt inkább felséges urunktól kegyelmesen diplomatische confirmált szabadságok szerint per vota et suffragia választottak királybírókat az kiket alkalmasoknak itélt kiki.

(Kivonat Maros-Vásárhely „Generalis congregatiók Protocolluma 1710—1718.“ évi jegyzőkönyvéből, 323—324. l.) Közli: *Biás István.*

I R O D A L O M.

Benczédi Pál: „Az unitárius hitelvek kifejlődése“, Cluj 8° 128 lap. „Orient“-nyomda 1935.

A napokban hagyta el a sajtót Benczédi Pál könyve. Az unitárius történelmi kutatás örvendetes föllendülésének a jele, hogy ebben az esztendőben a Dr. Gál Kelemen korszakosnak mindható nagy történelmi műve mellett ez a kisebb igényű, de jelentőségben nem kevésbé fontos mű is megjelent. Eltekintve a kérdésnek nagy elvi jelentőségétől már magában örvendetes az, hogy hittani irodalmunk egy újabb adatgyűjteménnyel gyarapodott, ismeretlen vagy legalább is nem közismert adatok kerültek felszínre, amelyek lehetnek hiánysak, nem teljesek, de mindenesetre hézagot pótolnak.

Willbur úr, a jeles történész, legutóbbi nálunk időzése alkalmával egy előadásán rámutatott arra a heverő történelmi kincsre, amely a mi könyv- és levéltárunkban feltalálható. Azt mondta a többek közt, hogy ne várjuk, amíg valaki idejön Californiából, hogy napfényre hozza a mi kincseinket, hanem tegyük meg ezt magunk.

Ez a munka megkezdődött. Alapos adatszerű buvárlás eredménye a Dr. Gál könyve s ugyanilyen kicsinyben a Benczédié is. A módszer, az út nyitva áll, tovább kell haladni rajta. Jakab Elek óta csak szorványos jellegű a mi történelmi irodalmunk. Most úgy látszik, új korszak kezdődik nálunk is, mint ahogyan általában a magyar történetírás terén is új és gazdag eredményű megmozdulás történt a háboru után.

Benczédi könyvének jelentőségét abban látjuk, hogy megmutatja és bizonyítani igyekszik, hogy a magyar unitárius lélek önmagától, minden külföldi hatástól menten is halad azon az úton, amelyet modern unitárizmusnak nevezünk. (I. 103. 1.) Ezt mutatják a 18. század végén és a 19. század elején keletkezett kézíratos kátékból közölt kivonatok (99 – 102) főként pedig az Inczei József derzsi lel-

kész által készített konfirmációi vallástétel (évszám nincs közölve), melyet most ismerünk meg először.

A szorgalmas munkának és egybeállításnak pótolandó hiánya, a Dávid Ferencről szóló rész. Szerző a 118-ik lapon megállapítja azt a többé-kevésbé ismert történelmi eredményt, hogy az unitárius gondolat tulajdonképpen oda jutott vissza, ahonnan elindult (118 l.). Azonban magát a kiindulást nem látjuk elég tisztán. Dávid Ferencről nekünk többet kell tudnunk teológiáját illetőleg. Vagy ne volna több tudnivaló?! Ez is jó, ami van, de nem elég. Szerző jól tenné, ha Dr. Borbély István megállapításait revízió alá venné és kibővítené. Hogyan lehetséges, hogy csak a „De dualitate“ postumus kis értekezés egy pár mondata jelezné Dávid Ferenc tiszta és haladott unitarizmusát? Ennek feltétlenül kell történelmi előzményének lennie, s erre különösképen felhívjuk szerző figyelmét. Dávid Ferenc legendás alakját olyan észkonstrukciók is veszik körül, amelyek hiányával vannak a kellő történelmi alapnak. Ezeket pótolni kell. A Dávid Ferenc vonalán haladók közül érdemes a Thoroczkai Máté alakja, aki az eredendő bűnnel az eredendő igazságot állítja szembe s Jézusnak semmiféle Istenségéről nem beszél (38. l.). Egészen a Biblia nyomán halad. A hitről, bűnről, megigazulásról, váltságról, istenfiuságról oly mély felfogása van, amely a szerzőt a legkiválóbb elmék közé avatja (39. l.).

Érdekes megállapításokat találunk a socinianizmussal kapcsolatban is. Nem minden felfogás socinianizmus, amely a Jézus istenségét és imáandó voltát hiszi. A socinianizmus későbbben fejlődött ki (nem Blandratánál) Lengyelországban (28. l.). Ezt a későbbi fejlődést igazolja egyfelől a rakowi káté, másfelől pedig az a nevezetes lengyel hitvallás (confessio fidei exulum Christi 55. stb. lapok), amelyről megtudjuk, hogy a waldiaktól ered és hogy 1660 körül kerül hozzánk Erdélybe.

A Biblia mellett a józan ész szerepe mindenütt egy az unitárius hitelvek kifejlődésében. Szerző azt mondja, hogy az unitarizmus a miszlicizmussal és a forradalommal, anarkhizmussal csak alkalmilag találkozott; ezek mindig távol állottak tőle (17. l.).

Megemlíti Dr. Gál Kelemen tanulmánya kapcsán, hogy Körmőczy Jánosnál látszik Schleiermacher jótékony hatása, midőn a vallás alapját az érzelmekben találja meg s megállapítja pusztán ez egy adat alapján, hogy az unitarizmus az érzelmek világához közeledik.

(98. l.). Elhisszük neki szívesen, mert szeretjük hinni, hogy úgy van. Azonban nagyon fontos volna, hogy ez az elvi jelentőségű mozzanat domboríttassék ki jobban, történelmi alapon. Nagyon fontosnak tartjuk ezt a kérdést s felhívjuk reá szerző figyelmét. Dr. Gál Kelemen a Ferencz József németből átdolgozott Hittanában is üdvözli az érzelmi elem helyfoglalását az ész mellett a vallást illetőleg. Azonban sem egy, de még két fecske sem csinál tavaszt. Szeretnők az érzelmi elemnek az unitárius hitbe való szerves beilleszkedését történetileg is kimutatva látni a fejlődés folyamán.

Benczédi vállalkozását felsorolt hiányai mellett is dicsérem és értékesnek tartom. Készülnek a téglák és foly az anyaghordás egy rendszeres nagy unitárius hittan épületéhez. *Dr. Varga Béla.*

Dr. Jancsó Elemér: Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében. 1914—1934. Budapest. 1935.

A fiatal szerző s munkája a Nagy László Könyvtár negyedik füzeteként jelent meg. A magyar nevelésügy Erdélyben nem pusztán nevelési kérdés, mondja a szerző igen helyesen, hanem „sorsprobléma, mindannyiunk létének és nemlétének talán legnagyobb kérdése.“ A magyarság életsorsa ebben a „tükörben“ igen szomorú és kilátástalan képet mutat. Pedig ez a tükör nem torzít, nem nagyít s a helyzetet nem is mutatja eléggé éles megvilágításban. Különösen az elemi oktatás elhagyott, hézagos és felületes rajzára vonatkozik ez a megjegyzésünk. Erre az egyik kérdésre a 112 oldalas könyvnek csupán 12 oldala jut. Pedig ha sorsproblémának tekintjük a nevelést, akkor e szempontból a népneveléskérdése a legfontosabb és az erdélyi magyarság nemzeti létének megmaradása ezen fordul meg, ezen áll, vagy esik. Ez a kérdés nem találta meg a nagy jelentőségének megfelelő beható méltatást és terjedelmet. Hiánynak kell mondanunk azt is, hogy meg sem említi a magyar egyházak nemzetnevelő és fenntartó törekvéseiből azt a mozzanatot, hogy földműves iskolákat alapítanak, melyeknek rövididejű működése megnyugtató és bizalmat keltő eredményeket mutat. Mert az élet elméleti síkjától a gyakorlati, a földet megtartó és művelő síkja felé fordulást s így a kultúrpolitika tekintetében fordulatot jelenf. Tudomásom szerint két ilyen iskola működése már a tárgyalt időkre esik.

A középiskolai oktatás kérdésénél hiánynak érzem, hogy az érettségi vizsgálati törvény 1934. évi módosítását épen csak megemlíti ahelyett, hogy jelentőségének és hatásának megfelelően ki-

emelné. Ezt a módosítást a magyar közvélemény jóformán észre sem vette. A napilapok és a folyóiratok talán elreferálták, de a magyar iskolákra vészes és romboló hatását kellően nem fejtegették. Talán, mert a magyar kisebbséget állandóan rontó iskolapolitika szünni nem akaró csapásai alatt a minden mindegy álláspontjára helyezkedtek. Ez új törvény szerint a bakkalaureatusi vizsgálat nyelve minden tantárgynál a román. A kisebbségi tanulók a nemzeti tárgyak kivételével a többit anyanyelvükön tanulják. Az érettségi vizsgálaton minden tantárgyból románul kell felelniök s ha egyes dolgokat nem tudnának kifejezni, segítségül vehetik az anyanyelvet is. Már most kérjük: hogy lehet magyarul tanult tárgyakból a „drukk“ lelkiállapotában és gátlásai között román feleletet adni? Hiszen minden tantárgynak meg van a maga saját terminológiája. Lehet-e csodálkozni azon, ha kisebbségi tanulók szülői gyermekeiket állami liceumokba adják, ahol jobban előkészülhetnek a vizsgálat nehézségeinek vállalására? Ezt mutatja a kisebbségi iskolák tanulóinak állandó apadása. Ebből a szempontból ez a tanügyi törvénymódosítás nem egyéb, mint a kisebbségi intézetek lassu elsorvasztására és néptelenítésére irányított hatalmas csapás, melynek hovatovább mind érezhetőbbé lesz katasztrofális hatása.

Érdekesen rajzolja a főiskolai ifjuság külső és belső fejlődését, világnézeti harcait. De tévedés az az állítása, hogy a felekezeti főiskolás mozgalmak 1928-ban kezdődtek és pedig a Magyar Párt támogatásával. Hiszen, hogy mást ne említsek, a Dávid Ferenc ifjusági egyesület már jóval azelőtt alakult. Maga a szerző is mondja, hogy iskolai statisztikai adatai hiányosak, mert csak a ref. iskolák adatai állottak rendelkezésére. Munkája különben csak vázlat, amint-hogy ilyen nagyterjedelmű kérdés tárgyalásánál nem is lehet másképen.

De ne keressük csupán a hiányokat. Mondjuk meg azt is, hogy szerző nyitott szemmel vizsgálja a kor eseményeit, meglátja mindkét oldalon a hibákat és erényeket is, sőt fiatalos szókimondással ki is fejtí azokat. Jártas a különböző csoportokba szerveződő ifjuság vezető gondolatának és világnézetének ismeretében. Olyan dolgokat is meglát és megfigyel, amelyek mellett más észrevétel nélkül haladna el. Hogy egyes jelenségeket saját egyéni felfogása szerint értékél, az természetes s ebből következik az, hogy nem mindig tud tárgyilagosságra jutni. Sok értékélését nem tudnám elfogadni és aláírni. Olvasás közben sokszor az a benyomásom volt, hogy igen

sokat akarván markolni, keveset fog. Ebből magyarázom vázlatosságát és ez az oka annak, hogy némely kulturális mozzanatot épen csak hogy megérint futólagosan. A szorgalmas szerzőről ezen a téren még sok értékes munkát remélhetünk, mert korához képest sok munkája erre feljogosít.

Dr. Gál Kélemen.

Peabody: „A lélek egyháza.“ Rövid tanulmány a kereszténység lelki hagyományairól, angolból fordította Szent-Iványi Sándor. Cluj, 8° 116 lap. „Orient“-nyomda 1935.

E mű magyarrá fordításával a theologiai irodalomnak a fordító kiváló szolgálatot tett és egyben igen értékes munkát végzett. Határozott és világos határt von a keresztény egyház, mint intézmény és tekintély egyháza és az eszményi egyház, vagy a lélek egyháza között. A nagy különbséget, mely a kettő között van, az utóbbi javára teljes mértékben kidomborítja, amikor a lélek egyházának vallási és erkölcsi, soha el nem muló értékével a figyelmes olvasó lelkét gazdagítja. E művet nem csak lelkészek, hanem világiak is nagy haszonnal olvashatják. Megszerzését melegen ajánljuk.

Ára 25 Leu.

K. I.

James Freeman Clarke: „A mindennap vallása“, angolból fordította Kiss Sándor. Cluj, 8° 224 lap. „Orient“-nyomda 1935.

Igazi lelki kenyér mind a 28 elmélkedés, melyet e könyv magában foglal. Világos, érthető módon tárja előnkbe azon tetteinket, melyek őszinteségünkkel, igazságérzésünkkel, vallásos hitünkkel megegyeznek, vagy ellentétben állanak s ezeket a szentírásból, mint az életből és a természetből vett példákkal és bizonyítékokkal támasztja alá. Élvezettel olvashatják e művet mindazok, akik a mindennap vallásának a mai idők meglazult állapota, üres kegyessége fölötti diadalát szívükön hordozzák. Ára 50 Leu. Kapható az iratterjesztőben.

K. I.

Szent-Iványi Sándor: „Áldott percek“. Ágendák és beszédek. Cluj 8° 32 lap. „Orient“-nyomda. 1935.

2 esketési, 4 urvacsorai ágendát és 4 halotti beszédet foglal magában ez a csinosan kiállított füzet. Nem annyira a súlyos gondolatok logikus rendjén, mint inkább apró élmények és visszaemlékezések szép és színes egybeállításán épülnek fel e beszédek. Mindenik hiven alkalmazkodik az alkalomhoz, amelyen el volt mondva. Örvend az örvendőkkel és sir a sirókkal. Nem csak az írónak szerzett áldott percek az elmondásuk, hanem az olvasó lelkét is Isten felé emelik. Megszerzhető az Unitárius Iratterjesztőnél.

Dr. Görög Ferenc: „A Magyar Nemzet Története“. II. kötet. Cluj, 8° 412 lap. Minerva kiadása 1935. Ára 40 Leu.

Aki a magyar nemzet édes-bús történetéről áttekintő képet akar kapni; aki ezer éves multunk küzdelmeit látni akarja, hogy a multból a jelenre és jövőre tanulságokat vonjon: az olvassa el Dr. Görög Ferenc fent idézett történelmi könyvét. E könyv olvasása közben megelevenedik előttünk az a magyar mult, amely most könnyeket sajtol ki szemeinkből, majd lelkes örömré hangol; most az egyetértés és egyetakarás áldásait, majd a viszály és egyenetlenség szomorú következményeit tárja előnkbe; most fölemel a nemzeti dicsőség fénykörébe, majd elviszen nemzeti létünk gyászos sírhalmai közé. Nem új szempontok alapján dolgozza fel történelmünket, s azt új adatokkal nem kívánja gazdagítani. Inkább gyakorlati cél lebegett az író előtt, s olyan könyvet akart közrebocsátani, amelyet mindenki olvashat s amelyből mindenki épülhet. Valóban tanulsággal olvashatja azt a könyvet az iskola padján ülő ifju és az élet súlyos terheit hordozó férfi. Az események logikus csoportosítása, kedves elbeszélő hangja, folyékony és könnyed irálya, az események tárgyilagos kezelése, mind olyan sajátságai e műnek, amelyek alkalmassá és érdemessé teszik arra, hogy népszerűvé és általánosan közkedvelt olvasmánnyá legyen. A munka értékét növeli a sok illusztrációs kép, amelyek korfestő hatásukkal még színesebbé teszik az irány szépségét. Iskolákban, társadalmi egyesületeinkben és magánosoknak egyaránt sikerrel használható olvasmány. Ezért ezt a tanulságos könyvet olvasóinknak jó lélekkel ajánlhatjuk. *V. A.*

»**Pacific Unitarian School for the Ministry, Berkeley, California**« Register 1934—35.

Cutting Ferenc és neje, Davis Horatius és neje 1904-ben alapították ezt az iskolát s ezzel megvalósult sokaknak az álma és vágya, hogy a Csendes Óceán partján egy Unitárius Teológia Iskola létesüljön, ahol az unitárius ifjaink lelkeszi kiképzésben részesüljenek. 1906-ban az intézet társult a Berkeley-egyetemmel s ez időtől a két intézet együtt működik s a tanulóok előtt megnyílt a világ egyik legnagyobb egyeteme és élvezhetik annak előnyeit. (Az egyetemnek jelenleg több mint 12,500 növendéke van, a könyvtárában 870,000 könyv és 50 különböző szakcsoport.) Az Unitárius Teológiának 5 előadó tanára van. A könyvtárában 23,000 könyv és 7,000 füzet van. Csak a jó erkölcsü, komoly és tanulni szándékozó ifjakat veszik fel

a növendékek közé. A növendékek nemcsak elméleti, hanem gyakorlati kiképzésben is részesülnek. San-Francisco mintegy 30 perces ut Berkeley-től, ahol a különböző szociális intézményekben szerzik meg a teológiai ifjak a gyakorlati kiképzést.

Faber dr.: *Youth Facing The World.* Utrecht, 1935. 72 lap.

Az unitárius nemzetközi társulat fiatal titkára, aki a hollandiai szabadelvű protestáns ifjúsági mozgalomban hosszú éveken át vezető szerepet játszott e kis könyvben saját hazája történeti keretébe behelyezve ismerteti a hollandiai szabadelvű ifjúsági mozgalmat, mely a XIX. század utolsó negyede óta egyre erősödve és izmosodva, ma már hatalmas tényezővé nőtte ki magát országos és nemzetközi viszonylatban is. A kereszténység és a humanizmus szelleme egészséges kapcsolatot talált ennek a mozgalomnak a kereteiben, s felélesztve a régi népi hagyományokat, egyetemi hallgató és diák, valamint iparos-kereskedő és földmives fiatalságuk körében is eredményes vallásos építő munkát végez. E mozgalom talajából sarjad ki a néhai Roessingh professzor vezetésével a Leyden International Bureau, mely 1934 óta valóban az unitárius és szabadelvű keresztény eszmék nemzetközi fóruma lett. A fiatalságnak, mely most néz szembe a világgal, írja dr. Faber, három dologgal kell foglalkoznia. Kell, hogy legyen ideje a reflektálásra, hogy maga körül széttekintve meglássa a jelen élet különleges helyzetét, legyen ideje a felkészülésre, hogy a munkát mely előtte áll, megfelelő eszközökkel végezhesse el. És végül mindenképp felett legyen hite, hogy ennek erejétől vezérelve, a jelenben is a jövő építő munkása lehessen. Az érdekesen megírt kis könyvet olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Ferencz József.

K Ü L Ö N F É L É K.

Olvasóinknak és munkatársainknak kellemes karácsonyt és boldog új évet kívánunk.

Meghívó. Az Unitárius Irodalmi Társaság 1935. december hó 14-én délután 3 órakor a VII. gimn. osztály tantermében *közgyűlést tart*, melynek Dr. Ferenczy Géza elnöki megnyitóján kívül a főtitkári, szerkesztői és pénztárnoki jelentések lesznek tárgyai. A közgyűlésre a tagokat és érdeklődőket meghívja az elnökség.

Ferencz József emlékezete. A budapesti Dávid Ferenc Egylet az összes egyháztársadalmi egyesületek bevonásával nagy-szabásu emlékünnepet rendezett november 15-én a Koháry-utcai templomban Kilyéni Ferencz József néhai nagynevű püspökünk születése 100-ik évfordulója alkalmából. Az emlékünnepen gyülekezeti ének után imádkozott Ferencz József, a néhai püspök unokája. Elnöki megnyitót mondott Báró Daniel Gábor dr. Solo-énekeket adott elő: Becsássy Kató, a m. kir. Operaház tagja. Ünnepi beszédet mondott: Józan Miklós, püspöki vikárius. Szavalt: Késmárky Miklós. Bezárót mondott: Dr. Csiky Gábor. A gyülekezet éneke fejezte be a szépen sikerült ünnepélyt.

Szabadelvü Theologus Konferencia. A szabadelvü kereszténység és vallásszabadság védelmére alakult nemzetközi társulat, melynek elnökét, Hall Alfréd urat, ezelőtt pár hónappal körünkben üdvözölhattük, 1936. jul. 28.—aug. 2-ig konferenciát rendez Arnheimban (Hollandia), amely a szabadelvü theologia alap-eiveit és főbb kérdéseit lesz hivatva megvitatni. A konferencia célja az, hogy a nemzetközi liberális teológia legfontosabb és legsürgetőbb feladatait megállapítsa. A liberális kereszténység csak akkor fogja betölteni hivatását a jelenben, ha kölcsönös egyetértéssel meg fogja találni azt a közös alapot, amelyen teológiai gondolkodásának épülete nyugszik. A konferencia rendezőinek elgondolása az, hogy a szabadelvü kereszténység képviselőit a különböző orszá-

gokból összegyűjtik, hogy előadások és az azokat követő megbeszélések útján fejtsék ki álláspontjukat. Az előadókon kívül mintegy 50 lelkész lesz meghiva a konferenciára. Főtéma: a szabadelvű kereszténység céljai és kilátása. Ennek a keretén belül mozognak a különböző tárgyú előadások. A mi részünkről Dr. Varga Béla teol. tanár vesz részt a konferencián, mint előadó. Előadásának tárgya: a szabadelvű kereszténység vallásos alapja. A konferenciát tárgyánál fogva igen nagy jelentőségűnek tartjuk. A szabadelvű kereszténység és teológia ujabban is sok támadásban részesül s legfőbb ideje, hogy rámutasson az elmúlt évszázad nagy munkájában kijegecesedett hittani elveire. Még visszatérünk reá.

A vallási liberalisok »nemzetközi vasárnapja« január második vasárnapján. A nemzetközi szövetség végrehajtó bizottsága, Utrechtben, ez év szeptemberében tartott gyűlésén elhatározta, hogy január második vasárnapjának, „nemzetközi vasárnap“ nevet ad. A szövetség tagcsoportjait fel fogja kérni minden országban, hogy templomaikban emlékezzenek meg erről a vasárnapról. Ebből az alkalomból Hall Alfréd a szabad keresztények nemzetközi szövetségének elnöke üzenetet küld szét, melyet a szószékekből fognak felolvasni január 12-én.

Pintér Jenő a Balázs Ferenc »Dávid Ferenc«-éről. Balázs F.-nek Dávid Ferencről az „Erdélyi Csillagokban“ megjelent tanulmányával folyóiratunk más helyén behatóan foglalkozunk. Itt érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy egy kiváló irodalomtörténetíró, aki egyházunkon kívül él, miképpen gondolkozik és ír e kérdésről. Pintér mindenekelőtt érthetetlennek találja Balázs F.-nek kifakadását, azért, mert az egyház azt követeli, hogy papjai az egyház igazságait hirdessék. Mert — mondja Pintér — „a pap vagy hiszi, amit minden hívőnek hinnie kell, vagy távozik abból az egyházból, amely neki azért ad kenyeret, hogy az egyház igazságait hirdesse.“ Majd a Dávid F. tanulmányról ezeket mondja: „Amit a szerző Dávid Ferencről mond, az helyenkint nem nagyon hízogó a nagy reformátor jellemére és tehetségére. Eszerint Dávid Ferenc élete végéig benne maradt logikátlanságai szövevényében. Továbbá: Dávid Ferenc emberi nagysága és jelentősége nem kereshető az értelmi síkon. Dávid Ferenc „kétségbeesetten, zavartan és zavarodottan próbálta az új életnek logikáját megtalálni“. Dávid Ferencnek „kevés fogalma volt arról, hogy ha egyszer őt a fejlődő élet

útnak indítja, hova fog jutni. De elindult habozás nélkül az ismeretlenbe is. Nem ő ment; vitte őt az élet megindult áradása. Látszólag mindig az élen járt, mert ő mindig hangot és értelmet próbál adni az ujnak, de valójában sodorják őt a külső és belső változások. "A szerző nem ad világos képet az unitárius hitújító pályájáról: tanulmányát csak azok élvezhetik, akik teljesen jártasak Dávid Ferenc munkáiban. Nem annyira Dávid Ferencet látjuk magunk előtt, mint a szerző teológizálását és filozófálását. A csavaros fel fogásu — bár nem érdektelen — fejtegetések nyomról-nyomra el- lentmondást kelthetnek." (Irodalomtörténet, 1935. 5—6. számából.)

Az E. Főtanács. A dec. 15-ére egybehívott Főtanácsnak a megszokott tárgysorozat mellett kiemelkedő pontja a Szervezési Törvény reformja, amely irodalmi úton oly sok vitára adott már eddig is alkalmat. Reméljük, hogy a Főtanács bölcsesége megtalálja azt a helyes utat, melyen azt a kérdést dűlőre juttatja, hogy aztán a meddő viták helyett kezdődjék az építő munka az egyházban.

A Teol. Akadémia műsoros estélye. Dec. 8-án a kollegiumi disztermet zsufozásig megtöltött közönség előtt szépen sikerült műsoros estélyt rendezett a Unitárius Theol. Akadémia. A műsört az Akadémia énekkara Schubert: „A teremtőhöz“ c. precíz éneklésével nyitotta meg. Vári Albert dékán megnyitót mondott. Dr. Kiss Elek tanár „Az unitárizmus jelentése és helye a mai életben“ címen felolvasást tartott. Ütő Lajos zenetanár kíséretével Bede Emil lelkészje'ölt énekelte Beethoven: „Isten dicsősége“ c. darabját. Adytól 3 verset szavalt Szolga Ferenc akadémiai hallgató. Az Akadémia énekkara Stirber: „Csendes éj“ c. művének előadá- sával fejezte be az estélyt.

Szabadelvű kereszténység. Amerikát a szertelenségek és különlegességek hazájának tartjuk. Éppen ezért különös érdeklő- désünkre tarthat igényt, hogy miképpen gondolkozik egy ma is élő amerikai unitárius pap és tanár a szabadelvű kereszténységről. „Né- melyek szerint — ugymond — a szabadelvű keresztény ugy jelenik meg, mint örökös elégedetlenkedő, kinek minden törekvése az, hogy mindennemű kötöttségtől megszabaduljon. A szabadság számára szabadosságot jelent. Olyan, mint egy hajó, melyen elválták a hor- gony kötelét, de a vitorlákat nem feszítették ki s az most céltalanul bolyong az idő Oceánján, minden vihar szabad prédájaként. Mások számára az a szabadelvű keresztény, akinek vannak ugyan véle-

ményei, de azokat nagyon könnyen váltogatja. Az ilyenek van kormányai, de nincs kikötője. Ismét mások azt nevezik szabadelvű kereszténynek, aki lényegében véve csupán csak „dissenter“, mindig kisebbségben van és büszke arra, hogy ő senkihez sem csatlakozik. Olyan, mint Goethe Mephistója, ő a tagadás örök szelleme“.

„A szabadelvű kereszténység célja a valóságban sokkal építőbb, mint azt tiltakozásai és tagadásai sejteni engednék. Fő vágya, hogy ahoz az egyszerűséghez visszajusson, mely Jézusban is meg volt s hogy ilyenformán visszaállítsa a régi szellemi hagyományokat, a lélek egyházával ismét szövetséget kössön“. (Peabody: A lélek egyháza. Ford. Szent-Iványi S.) Vigyázzunk, nehogy tulszárnyaljuk Amerikát a szabadelvűségben!

Egyetemes vallás. Az ifjuság részvétele. 1934-ben „Az új történelmi társaság“ versenyt rendezett ezen tétel megvilágosítására: „Hogyan járulhat hozzá az ifjuság, hogy az egyetemes vallás megvalósulhasson Ázsiában?“ A vitában részt vettek budhisták, hinduk, mohamedánok és más vallások hívei.

A tanulmány résztvevői állást foglaltak a nemek, a fajok, színek és lehetőségek egyenlősége mellett. Tiltakoztak a vallási dogmatizmus ellen. Ezek az ifjak állást foglaltak az egyetemes vallás mellett és eszméiket terjesztik a sajtó, rádió, művészet és színház által. Egy egyetemes Bibliát kívánnak a világ szentiratainak szebb helyeiből összeállítani. Egy egyetemes nyelv bevezetése szükséges a nemzetközi egységhez. A Jézus mondásait gyakran idézik az emberi nem kérdéseinek megoldására. Jellemző, hogy a keresztény írók az élet teljességének megoldására több képességet árulnak el. Ebből az következik, hogy a keresztény vallásban van valami, ami több, mint az universalizmus. Az universalizmus a versenyzők megállapításai szerint csak teoria, elmélet; az igazi kereszténynek pedig életet adó hatalom.

Kongressus a világ keresztényeinek egyesüléséről. Ilyen nemes célzatu kongressus volt Budapesten a nyáron augusztus 2—7-ig Dr. Poling Dániel (Amerika) elnöklete alatt. Körülbelül 200 kiküldött vett részt azon 27 különböző országból. Nem számítva a különböző kiküldöttek által felvetett különös kérdéseket, melyek sokféle gyakorlati ügyre vonatkoztak, a főtéma az Uri imának eme kitétele volt: Jöjjön el a te országod. Krisztus a király, az Isten uralma az egyéni életben, a családi életben, a köz-

életben stb. Vasárnapokon a városban a protestáns templomokban, melyek zsufolva voltak, a lelkipásztorok az ifjúsági munkával voltak elfoglalva. Horthy kormányzó is részt vett a gödöllői nyári otthonában tartott istentiszteleten, mely istentiszteleten a szolgálatot Bullock lelkész, az angliai szövetség elnöke vezette. A kormányzó az istentisztelet után elbeszélgetett a lelkészekkel, s kifejezte azon óhaját, hogy az elnöktől részletesen szeretne érdeklődni az egyesület munkájáról. A kongresszus sok fontos kérdést vitatott meg, kihangsúlyozva a Krisztus testületében való megerősödést és az ifjúságnak a Krisztus számára való megnyerését.

Középeuropai hivatal a felekezeti közötti együttműködés előmozdítására. A felekezeti közötti együttműködés előmozdítására alakult hivatal bizottsága augusztus 31-től szept. 4-ig tartotta gyűléseit Bécsben. Az egyházak helyzetét megvizsgálva, azt állapította meg, hogy sok egyház nehéz bajokkal küzd, el vannak adósodva és néhol pedig az állam is elnyomja. Oroszországban a protestáns egyházak csaknem megszűntek. A 200 lutheránus lelkész közül csak 18 dolgozik. Jelenleg panaszok érkeztek észak Kareliáról és Jugermannlandról, ahova újabban is protestáns lelkészeket deportáltak. Az ausztriai protestánsoknak a helyzete külön figyelembe rüszesült. Az ausztriai hatóságok kötelezték magukat, hogy a vallásszabadságot biztosítják; remélhető, hogy az alsóbb hatóságok is tiszteletben tartják ezen kötelezettséget. A menekültek sorsa segísre szorul. A bizottság, amelyben mindenik egyházi szövetség képviselve volt, kibővült a svéd, britt, sweici protestánsokkal, Choisy, genfi lelkész elnökölt a konferencián.

Ekklesia címen a legnagyobb német theologiai könyvkiadóvállalat egy sorozatot indított meg, melyben mintegy hatvan önálló kötetben az egyes államok protestáns és orthodox egyházai történelmét, jelen helyzetét, problémáit és munkáját ismertető leírásokat közöl. A sorozatban az anglikán, svájci, holland, svéd és osztrák egyházakat tárgyaló kötetek már kikerültek a sajtó alól s érdekes és ujszerű megírásuk miatt osztatlan elismerést arattak. A könyvsorozat szerkesztője prof. Siegmund-Schultze a keresztény pacifizmus egyik ismert harcosa, aki mióta berlini katedrájától kénytelen volt megválni, a zürichi theologiai fakultás előadójává választatott meg. Az egyes államok keretein belül a kötet összeállítását az egyetemes keresztény világmozgalom reprezentatív munkásai vállalták, de az

egyes egyházak életét tárgyaló fejezeteket mindenütt az illető egyház által felkért szakemberek végzik el. A tervezett sorozat egyik kötete *Die Evangelischen Kirchen der Balkanländer* címet viseli, ez lesz az, amelyik a balkánállamok protestáns egyházai életét fogja ismertetni. Reméljük, hogy a kötet összeállítója gondoskodni fog arról, hogy az valóban a sokszínű romániai protestántizmus egyházi életének hű tükré lehessen. A sorozat egy önálló kötetet szentel a romániai orthodox egyház élete és munkássága ismertetésére.

F. J.

Az angliai római katholicizmus, egyre gyarapodóban van. Befolyása az egyén és az állam életében növekszik. Számszerű aránya ma is csak annyi, mint a XVI. században, de gyarapodása lépést tartott a lakosság szaporodásával, amit a többi egyház nem mondhat el saját magáról. Az utolsó év lélekszámgyarapodása saját statisztikai évkönyvük szerint: 34.250 elemi és középfoku felekezeti iskoláik pedig 7.161 új növendéket nyertek. Az elhalálozott Bourne kardinális helyébe, a várakozásokkal ellentétben egy Angliában már szinte elfelejtett szerzetest neveztek ki, Hinsley személyében, aki mintegy 25 éven át a pápai udvarban teljesített szolgálatot s a magyar Serédi hercegprímáshoz hasonlóan tudományos munkássága elismerése jutalmaképpen, de még a szentszék otthoni befolyásától, mentes bizottjaként veszi át az egyház vezetését, melynek összlélekszáma ma kb. 2 millió 300 ezer lélek. Az új biboros hercegérsek jelenlétében, tizezrekre menő angol zarándokszereg előtt nemrégiben avatta a pápa a szentek sorába Sir Thomas More és John Fisher kardinálisokat, akiket a XVI. században még VIII. Henrik angol király végeztetett ki. Ez az első eset a reformáció ideje óta, hogy a római szentszék angolokat kanonizál, s annak egyházpolitikai jelentősége nem hagyható figyelmen kívül. A kanonizálás alkalmával tartott pápai beszédet, melyben az angolokat az igazi egyházba való visszatérésre buzdította, az angol sajtó hosszasan kommentálta, s az különösen az anglikán egyház Rómával kacérkodó jobboldali szárnyaiban az u. n. High Church mozgalom hívei előtt kellett mély benyomást.

F. J.

Szerkesztésért felel: V Á R I A L B E R T.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek :

Pál Ferenc 200, Nagy Béla (Sighișoara) 250, Biró Izsák 100, Magyarsáros 200, Fikker János 70, Major Sándor 100, Bálint Ödön 100, Zsigmond József (Lókod) 100, Dr. Fazakas Miklós 200, Raffaj András 600 Leu.

Tisztelettel kérem az előfizetési díjak és hátralékok be-
küldését, hogy a folyóiratot pontosan küldhessük.

Cluj, 1935 december 9-én.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

Unitárius egyházi művek.

Imák és imakönyvek:

Dr. Boros György: Szivemet Hozzad emelem, (kötés szerint különböző ár).	
Szentábrahádi-Csífi: Ima könyv, 60 Leutól felfelé.	
Vári Albert: Imádságos könyv, 1925, 16 rétet, 224 oldal 45.—, 60.—, 85.—, 150.—, 200.—	

Beszédek:

Bölyny Vilmos: Profétálatok	100—
Channing E. Vilmos: A tökéletes élet. (Fordították az unitárius tanárok) Cluj, 1881. 8 r. 176 old.	25—
Csífi Salamon: Szolgálat az Úr előtt. Szent-Iványi Sándor: Jézus emberarca. 1929. 16 r., 147 old.	100—
Többen: Pályadíjjal jutalmazott unitárius egyházi beszédek, (kadta: Gálfi Lőrinc) Cluj, 1916. 8 r., 118 old. kötve	60—
Vári Albert: Keressétek először Istennek országát. Odorheiu, 1927. 8 r., 142 old.	100—
Weress B.: Ime az ember.	90—
Kovács Lajos: Ébresztgetés	100—
" " A mi tisztünk igazsága	2—

Ágendák:

Útő Lajos: Bölcső mellett (keresztelési beszédek)	50—
" Megnyilatkozásunk helye, (urvacsorai beszédek)	50—
" Myrtusok között, (esketési beszédek). Cristu, 1927. 8 r., 74 old.	50—

Theológia, filozófia és neveléstudomány.

Benczédi Pál: A vallás-tanítás története. Cluj, 1915. 8 r., 74 old.	30—
Dr. Boróczy István: A Magyar Unitárius Egyház hitelvei a XVI. században. Cluj, 1914. 8 r., 83 old.	40—
Carpenter—Dr. Kiss: A kereszténység helye a világ vallásai között. Cristu, 1923. 8 r., 70 oldal	50—
Carpenter—Dr. Kiss: Buddhizmus és kereszténység. Cluj, 1925. 8 r., 167 old.	100—
Dr. Csiki Gábor: Hiszek egy Istenben. Cluj, 1926. 8 r., 157 old.	90—
Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen	50—
Dr. Gál Kelemen: Brassai mint Philosphus. Cluj 1899. 8 r., 105 old.	20—
Gálfi Lőrinc: A hitvallások története. Cluj, 1916. 9 r., 472 old.	100—
Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz	30—
" " Cluj, 1915. 8 r., 55 old.	
Haller—Boros Jenő: Az evangéliumok nőalakjai. Cluj, 1930. 16 r., 30 old.	15—
Dr. Gál K.: Brassai Sámuel	50—
Dr. Kiss E.—Hall: Egy Unitárius hitvilága	40—
Lőrincz D.: Az ismeretlen tanítvány megszólal	80—

Dr. Kiss Elek: Az Isteni Törvény utja. Cluj, 1924. 8 r., 248 old.	
Lupton—Lőrincz László: Miért vagyok unitárius?	
Savage—Kovács: A kereszténység fejlődéstörténete. Odorheiu, 1927. 8 r., 156 oldal	
Szentábrahádi—Derzsi: A keresztény hittudomány összege. Cluj, 1899. 8 r., 412 oldal	
Ürmösi József: A gyakorlati theologia főbb irányelvei	
Dr. Varga Béla: A jelentés logikai alkata Bpest, 1916. 8 r., 34 old.	
" " A lelkiismeret. Cluj, 1909. 8 r., 89 old.	
" " A logikai érték problémája és kialakulásának története. Bpest, 1922. 8 r., 149 old.	
Vári Albert: Miért vagyok én unitárius. Cluj, 19. 6. 16 r., 20 old.	
Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében Magyarországon 1 P	
Dr. Gladden—Kiss Sándor: Keresztény Pásztor	1
Clarke Freeman—Kiss Sándor: Mindennap vallása.	
Peabody G. Ferenc—Szent-Iványi Sándor: A lélek egyháza	

Történelem:

Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel Cluj, 1927. 8 r., 372 old.	2
Dr. Boros György: (szerk.): Az unitárius vallás Dávid Ferenc korában és azután	
Channing E. Vilmos: Válogatott művei III. kötet. (Élet és jellemrajzok.) (Fordították az unitárius tanárok.)	
Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 8 r., 1561.	
Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon. Cluj, 1891. 8 r., 229 l.	1
Kelemen Lajos: Újat b adattár a Vargyasi Dániel-család történetéhez. Cluj, 1913. 8 r., 426 l.	
Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond Élet- és Jellemrajza	11
Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története, 2 kötet	30
Amatőr pld. kötve	50

Törvénykönyvek:

Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház szervezete. I. k.	4
Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház Rendszabályai	5
Dr. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése	1

Megrendeléseket kérünk az **UNITÁRIUS IRATTERJESZTŐ** címén Cluj, Unitárius Kollégium, küldeni.